

20. Atatürk devrimlerinin karşısında Kemal Tahir¹**Derviş ERDAL²****APA:** Erdal, D. (2023). Atatürk devrimlerinin karşısında Kemal Tahir. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 312-342. DOI: 10.29000/rumelide.1316150.**Öz**

Tarihsel olarak bakıldığında Türk romanının en verimli dönemi belki de Millî Mücadele sonrası ortaya çıkan cumhuriyetin ilk yıllarındaki hareketliliktedir. Bu süreçte Türk romanı Yakup Kadri, Peyami Safa, Aka Gündüz, Hüseyin Rahmi, Reşat Nuri, Sadri Ertem ve benzeri kalemlerin eliyle hem roman türünün imkânlarını genişletmiş hem de ele alınan konuları çeşitlendirmiş ve yakın tarihin ciddi bir sorgusu içine girmiştir. Diğer başlıkların yanı sıra yakın tarih sorgusu genellikle meseleyi içten kavrayan, yeni kurulmuş cumhuriyetin kurucu ideolojisi penceresinden yorumlayan “tezli” bir bakış açısı üzerinden temellendirilmiştir. Ancak burada hem Millî Mücadele Dönemi’nde hem de sonrasında ortaya çıkan cumhuriyetin ilk yıllarındaki sosyal ve siyasal alanda uygulanan politiklardan farklı bir çizgi ortaya çıkar ki hiç kuşkusuz bunun en belirgin siması Kemal Tahir’dir. Kemal Tahir toplumcu gerçekçi bir üslupla hem *Devlet Ana* romanı üzerinden uzak geçmişi hem de *Kurt Kanunu* ve *Yorgun Savaşçı* romanları başta olmak üzere yakın tarihi “meseleye dışarıdan bakan” bir gözle ele almıştır. Kemal Tahir çoğu toplumcu gerçekçi yazarların aksine Batılı düşünceyi ve yaşamı esas aldığı gerekçesiyle Atatürk devrimlerini eleştirmiştir. Kemal Tahir, olacaksa dahi reformların Batılı yaşam üzerinden değil, toplumun hassasiyetleri göz önünde bulundurularak Doğu kimliği üzerinden yapılmasını savunmuştur. Benlik yıkmanın benlik yaratmaktan kolay olacağına inanan yazar, romanlarında Atatürk devrimlerine bu pencereden bakmış ve devrimlerle birlikte oluşturulmak istenen yeni yaşam biçimini kimliksizlik olarak nitelendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Atatürk devrimleri, inkılap, roman**Kemal Tahir against Atatürk's revolutions****Abstract**

Historically, the most productive period of the Turkish novel is perhaps the dynamism in the first years of the republic that emerged after the National Struggle. In this process, Turkish novel both expanded the possibilities of the novel genre and diversified the topics covered, and entered into a serious questioning of recent history, with the help of writers such as Yakup Kadri, Peyami Safa, Aka Gündüz, Hüseyin Rahmi, Reşat Nuri, Sadri Ertem. Among other topics, the recent history inquiry is generally based on a "thesis" point of view, which comprehends the issue from the inside and interprets it from the perspective of the founding ideology of the newly established republic. However, a different line emerges from the policies implemented in the social and political field in the first years of the republic, which emerged both during the National Struggle Period and after it, and Kemal Tahir is undoubtedly the most prominent figure of this. Kemal Tahir, with a socialist realistic style, not only dealt with the distant past through the novel *Devlet Ana*, but also dealt with recent history, especially the novels *Kurt Kanunu* and *Yorgun Savaşçı*, with an "looking at the issue from the

¹ Bu makale, Derviş ERDAL'ın Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırladığı “1960-1971 Arası Türk Romanında Hukuki Mevzuat” adlı doktora tezinden geliştirilerek üretilmiştir.

² Dr. Öğretmen, MEB, (Sivas,Türkiye), dervis.erdal@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0152-4837 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 01.05.2023-kabul tarihi: 20.06.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1316150]

outside". Kemal Tahir criticized Atatürk's revolutions on the grounds that they were based on Western thought and life, unlike most socialist realist writers. Kemal Tahir advocated the necessity of making reforms not through Western life, but over Eastern identity, taking into account the sensitivities of the society, even if there were to be. Believing that self-destruction would be easier than self-creation, the author looked at Atatürk's revolutions from this perspective in his novels and described the new life style that was intended to be created with the revolutions as 'non-identity'.

Keywords: Kemal Tahir, Atatürk's revolutions, reform, novel

Giriş

Türk romanının cumhuriyete kadarki serüveni ve evrimleşmesi iki ana temel üzerinden kendine yol bulmuştur: Tanzimat ile başlayan ve Servetifünun'a kadar giden süreçte roman yazmayı toplumun gerçeklerini dile getirmede bir araç olarak görmek, okuryazar sayısını artırma üzerinden ona belli düzeyde bir yön tayin ederek romanı toplumsal uyanışın aracına dönüştürmek. Elbette burada uyanışın yönü tabiriyle kastedilen Tanzimat Fermanı ile rotası çizilen Batı medeniyetinin içselleştirilmesi çabasıdır. Tanzimat romanı, Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* romanından başlayarak Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Nabizade Nazım ama özellikle de sürecin roman türündeki bütün boşluklarını doldurma uğraşı veren Ahmet Mithat Efendi'ye kadar neredeyse bütün gücünü geleneksel yapıların sorgulanmasına, yeni ve Batılı bir gündelik yaşamın inşa edilmesine adanmıştır. Bunda Berna Moran'ın (1985: 409) ifade ettiği gibi bu öncü yazarların Batı edebiyatını aynı zamanda "ileri bir uygarlığın" ürünü olarak görmeleri etkili olmuştur. Elbette burada roman üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılan gündelik yaşamın bütünüyle Batılı bir sistemin içerisine oturtulmasından ziyade belli sentezleri içeren bir mantığa indirgenerek gerçeklik zeminiyle buluşturulduğunu da ifade etmek gerekir.

Servetifünun romanı, Tanzimat romanından aldığı bu mirası roman türünün imkânlarını kullanarak çok daha sağlam bir zemine oturttu. Bu dönemde Roman tekniği açısından kusurlarından arınan Türk romanı, zihniyet ve muhteva açısından Batılı modern bir yapıya kavuştu (Kavcar 1995: 284). Bu yıllarda romancılığın bir kısmını Ahmet Mithat Efendi'ye borçlu olduğunu ifade eden Halit Ziya ile onun hemen yanı başında duran *Eylül* romanı yazarı Mehmet Rauf el ele vererek Batılı değerler, hayata bakış, mimari, giyim kuşam, gündelik yaşamın içini doldurma biçimleri dâhil hemen her alanda Batılılaşmış bireylerden oluşan Batılı bir toplum meydana getirmenin romandaki teorisini kurarlar. Bu konuda ne kadar başarılı oldukları cumhuriyet sonrasında sahneye çıkacak olan romancılarımızın romanlarındaki teknik hâkimiyetlerinin yanı sıra işlenen temaları işleme biçimlerindeki ustalıktan da anlaşılacaktır.

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde ise II. Mahmut ve Tanzimat Fermanı ile kayıt altına alınan Türkiye'nin Batılılaştırılma serüvenine hız verilir. Çağdaş ve ulus inşasına katkı sağlayacak hukuk alanında devrimsel nitelikte bir yığın yenilik yapılır (Berkes 2002: 527). Türkiye artık yüzünü Batı'ya dönmenin bir adım ötesine geçerek kendini Batı kulübünde addeden, hukuktan siyasete, kültür hayatından estetik dokuya, sanattan edebiyata her sahada Batılı üretim ve tüketimin coğrafyası olarak kabul eder. Söz konusu dönüşümün sağlanabilmesi için en tepeden, TBMM'den bir dizi karar çıkar. Hilafet ve saltanatın kaldırılması, kılık kıyafet kanunu, harf değişimi, saat ve takvimin Batı'ya göre ayarlanması gibi mevzular toplumu tepeden tırnağa Batılılaştırmanın araçlarıyla buluştururken roman başta olmak üzere edebiyat da yeni bakış açıları ve gündelik yaşam sunumlarıyla ona "aynı hizadan" bakmanın imkânlarını kullanarak toplumu dönüştürmeye gayret gösterir. Bu dönemde Yakup Kadri, Reşat Nuri, Aka Gündüz, Hüseyin Rahmi, Sadri Ertem gibi ustaların eliyle inkılaplar tezli biçimde

savunulurken Peyami Safa meseleye biraz daha temkinli yaklaşmanın ihtiva edildiği bir sentezden yana tavır takınmıştır. Hiç kuşkusuz bu sürecin en sıra dışı yazarı Kemal Tahir'dir. Kemal Tahir, romancılığı bu iki ana damarın dışında Doğu'yu Batı'ya ezdirmemenin, kendisi kalarak kalkınmanın söylemini yerleştirdiği romanlarında hem uzak geçmişini anlatan romanlarında hem de yakın geçmişi ve özellikle Millî Mücadele sonrasını temalaştıran romanlarında keskin bir millilik vurgusu yapar.

Düşünsel hayatında Marksist ideolojiye ve Asya Tipi Üretim Tarzı'na yoğunlaşan Kemal Tahir, bu konudaki düşüncelerini Doğu ve Batılı toplumlarının farklı olduğu gerçeği üzerinde temellendirir (Hüküm 2017: 76). Yazarın romanları bu ideolojik eğilimde iki temel çizgide ilerler: Birincisi Türk insanın karakterinin romana dâhil edilmesi ve tiplendirilmesi, ikincisi Türk toplumunun kendine özgü niteliklerinin ihmal edilmeden romanda temsilidir. Bu iki yaklaşım biçimi de körü körüne ve Batılılaşmayı keskin eleştirmesine, en azından ona mesafeli bakmasına sebebiyet vermiştir. *Notlar*'ında Batılılaşmayı "Batılı olmayan toplumların Batılı toplumlara benzeme, onu taklit etme çabalaması" (1989b: 235) olarak tanımlayan yazar, "Doğulu insanın Batılı modeline göre değişmeye çabalaması(nı), insanlığa karşı işlenmiş en ağır suç" (1989b: 237) olarak görmektedir. Yazar, Atatürk devrimlerine bu cepheden bakar. Atatürk devrimlerini "1800'den beri süregelen Osmanlı batılılaşma isteklerinin" devamı olarak gören yazar (1992b: 56), halkın istekleriyle örtüşmeyen reformların kalıcı olmayacağını düşünmektedir (1992a: 34). Zira ona göre "İnkılap dediğimiz şeylerle kurduğumuz ilinti şimdiye kadar ancak, giderek kötülükleri saklayan, yani gerçekten kötülüklerle süreklilik sağlayan bir hâl almaktadır. Fakat katiiyen milletin genel vicdanına yer edememiştir." (1992b: 56). Kemal Tahir, Atatürk devrimlerine yönelik bu eleştirel bakışını romanlarında da dile getirmiştir. Bu bağlamda çalışmada Atatürk devrimlerinin Kemal Tahir'in romanlarına yansımaları değerlendirilmiştir.³

Saltanatın ve hilafetin kaldırılması: Cumhuriyetçilik ve laiklik anlayışının inşası

Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili ilk somut adım Ankara Hükûmeti'nin yanı sıra İstanbul Hükûmeti'nin *Lozan Konferansı*'na çağırılması üzerine atılmıştır. Ortaya çıkan bu çift başlılığa bir an evvel son vermek için 1 Kasım 1922'de TBMM'de kabul edilen *308 Sayılı Kararname* ile önce saltanat ile hilafet makamları ayrılmış, devamında saltanat kaldırılmıştır (Gedikli Berber 2013: 447-450). Aynı yıl Vahdettin'in 17 Kasım 1922 tarihinde İngiliz zırhlısıyla İstanbul'u terk etmesi üzerine aynı hafta Abdülmecit, TBMM tarafından halife seçilmiştir (Gedikli Berber 2013: 450-451; Gülmez 2006: 247; Yücel 2017: 470-472). 3 Mart 1924'te TBMM'de çıkarılan bir başka kanunla halifelik kaldırılmış, aynı yasa kapsamında hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılmasına karar verilmiştir (Akkor 2012: 24-25).

Kemal Tahir, romanlarında saltanat ve hilafet makamlarının kaldırılmasıyla ilgili hukuki düzenlemeleri farklı bir perspektifte değerlendirir. Bu makamların Batı'nın istekleri doğrultusunda kaldırıldığını iddia eden yazar, her iki makama da sahip çıkar. Kemal Tahir'e göre Batı'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili politikalarının temelinde birincisi Türkleri Avrupa'dan sürüp çıkarmak politikası, ikincisi ise Osmanlı

³ Kemal Tahir'in romanları üzerine birçok akademik çalışma yapılmıştır. Nilay Işıksalan'ın "Kemal Tahir'in Tarihi Romanları Üzerine Bir İnceleme", Tuba Dalar'ın "Kemal Tahir Romanlarında Yapı ve İzlek", Mustafa Dere'nin "Kemal Tahir'in Romanlarında ve Hikâyelerinde Yapı-Tema", Muhammed Hüküm'ün "Kemal Tahir Romanlarının Edebiyat Sosyolojisi Açısından İncelenmesi", Hilal Akça'nın "Kemal Tahir'in Romanlarında Yolculuk Arketipi", Yusuf Ziya Sümbüllü'nün "Kemal Tahir'in Tarihi Romanları Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri Bakımından İnceleme", Olgun Gündüz'ün "Türk Romanında Toplumsal Gerçeklik: Kemal Tahir Örneği", Vedat Kurukafa'nın "Kemal Tahir'in Romanları Üzerine Bir İnceleme", Sezai Coşkun'un "Kemal Tahir-Şahsiyeti, Eserleri, Fikirleri-" isimli doktora tezleri bu çalışmalardan sadece bazılarıdır. Bunların dışında Kemal Tahir'in romanları üzerine birbirinden değerli yüksek lisans tezlerinin yanı sıra onlarca makale kaleme alınmıştır. Bu çalışmalar içerisinde elbette doğrudan ya da dolaylı yoldan Atatürk devrimlerinden bahsedenler vardır. Ancak burada diğer çalışmalardan farklı olarak Atatürk devrimleri müstakil başlıklar altında daha ziyade "hukuki mevzuat-roman" ilişkisi açısından ele alınmıştır.

İmparatorluğu'nun yıkılması ve halifeliğin yer yüzünden kaldırılmak istenmesi yer almaktadır (Kemal Tahir 1992b: 265).

Yazar, yaşamından kesitler sunduğu *Bir Mülkiyet Kalesi* (1977) romanında toplumun bir kesiminin saltanat ve hilafet makamlarına yönelik düşüncelerini, karşı tezlerini İstanbul'da Fransız zabitanı öldürdükten sonra Anadolu'ya kaçıp Millî Mücadele saflarına katılan Mahir Efendi ile Selami Efendi'nin bakışıyla verir. Mahir Efendi, Mustafa Dere'nin (2019: 598) ifadesiyle Kemal Tahir'in babası Tahir Efendi'dir. O da geçmişte Tahir Efendi gibi II. Abdülhamit zamanında marangozluk yapmış bir Osmanlı subayıdır. Nitekim Mahir Efendi ile yazar arasındaki düşünce birlikteliği de Dere'nin dikkat çektiği bu biyografik yakınlığı güçlendirmektedir.

Romanın “Kuvayı Milliye” bölümünde Mahir Efendi, saltanat ve halifelik makamlarına bağlı olmakla birlikte İttihatçıların “*Hamit Onbaşı*”, “*Kızıl Sultan*” lakaplarıyla aşağıladıkları II. Abdülhamit'in ölümüyle padişahlığın bittiğini düşünmektedir:

“– Padişahımız... Padişahlık Abdülhamit Efendimizle beraber öldü... Padişahlık dünyadan çekildi. Gölgesi kaldı. 'Hamit Onbaşı' dediler. 'Kızıl Sultan' dediler. Cenazesi kaldırılırken ben İstanbul'da yoktum. Tabutu parmak üzerinde gitmiş. Millet 'Bizi kime bırakıyorsun mübarek?' diye çığırılmış...” (Kemal Tahir 2005: 325).

Romanda Selami Efendi'nin Mahir Efendi'ye Ankara'dan verdiği havadislerden bahisle saltanatın kaldırılmasını hızlandıran *Londra Konferansı*'na da değinilir. İkili arasında geçen diyalogda Selami Efendi, konferansa Ankara ile İstanbul Hükûmeti'nin birlikte çağrıldığını ancak Mustafa Kemal'in bunu kabul etmediğini belirtir. Selami Efendi, Mahir Efendi'nin aksine Mehmet Reşat Paşa ile “*arzuhalci*” dediği Vahdettin'in sonunu iyi görmediği gibi hilafet makamının da bir işlevi kalmadığını düşünmektedir. Yazar, bu vesileyle II. Abdülhamit'ten sonra tahta geçirilen Mehmet Reşat Paşa ve Vahdettin ile ilgili düşüncelerinin yanı sıra hilafet makamının nasıl işlevsizleştirildiğini söyleme fırsatı bulur:

“– Sahi... Bir de sulh lafı dönüyor. Londra'da bir konferans toplanacakmış. İstanbul hükûmeti Ankara'yı da çağırılmış. Lâkin Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükûmeti'ni tanımıyor. 'Murahhas gönderilecekse, biz yollayacağız' diye ayak diriyor.

– İstanbul Hükûmeti'ni tanımıyor mu? Ya, padişah?

– Padişah! Padişahın ahvalini ben bizim ahvalimizden beter görüyorum azizim. Akl varsa, Yenicami'de arzuhalci dükkânını şimdiden açsın! Hem de camekâna sakın 'padişah' diye yazdırmadan... 'Arzuhalci Vahdettin' levhası elverir.

– Hal mi edecekler?

– Ben vaktiyle bir şey işitmişim. Topkapı Sarayı'nda padişahların resimlerini koymak için bir mahal varmış. Oraya ancak otuz üç tane resim yeri sığabilmiş de Sultan Reşat'la Vahdettin'in tasvirleri dışarıda kalmış...

– Ne olacak?

– Ben bu işte bir uğursuzluk görüyorum. Sultan Reşat'a padişah demek için, insan Enver Paşa gibi, bir sultan nikâhlaysın 'Damad-ı Hazret-i şehriyari' olmak lazımdı. Rahmet olsun canına ama, herifte padişaha benzer taraf var mıydı? Elini vicdanın koy da, gel doğrusunu söyle...

– Yani?

– Âl-i Osman sülalesi sallanıyor...

– Tövbe estağfurullah... Ya hilafet?.. Hilafeti ne yapacaklar?

– Hilafetin adamlarla bir alakası kalmamış ki... Eski bir hırka, bir kullanılmış misvak. Nahn... Bir de şişe derununda sakal- ı şerif... Atarsın bir dolaba, çürüyünceye kadar dururlar. Çürüdüler mi, sen sağ, ben selamet!

– *Gene... Töve, töve... Hilafet mübarek bir makam Dünya yüzündeki...*

– *Biliyorum. Üç yüz küsur milyon Müslüman mı? Ben bu devirde üç yüz milyon değil, üç yüz tane dini bütün Müslüman bulunduğu inanmıyorum. Mesela Araçlar, belki Müslümandırlar ama, cenbiyeleri Müslüman değil... Cenbiye dersek, kelime-i şahadetten bin kere tesirli olduğuna yemin edebilirim.* (Kemal Tahir 2005: 415-416).

Romanının “Mülkiyet Kalesi” bölümünde ise saltanatın kaldırılmasından önce yaşananlar değerlendirilir. Bu değerlendirmelerde hilafetin hangi argümanlarla sembolik bir makama dönüştürüldüğü gözler önüne serilir. Bahsi geçen bölümde saltanatın kaldırılacağı söylentilerinden rahatsız olan Rauf Bey, Ali Fuat Bey ile birlikte Refet Bey’in evinde Mustafa Kemal ile görüşür. Bu görüşmede Rauf Bey, Mustafa Kemal’e TBMM’nin ve kamuoyunun saltanat ve hilafet makamının kaldırılacağı endişesini taşıdığını, bu hususta kaygılarının giderilmesi gerektiğini belirtir. Bu konuşmada Mustafa Kemal’in saltanat ve hilafet hakkındaki kanaatini sorması üzerine Rauf Bey, babasının ve kendisinin padişahın ekmeğini yediğini gerekçe göstererek saltanat ve hilafet makamlarına bağlı olduğunu söyler. Rauf Bey buna ilave olarak ülkede genel vaziyeti korumanın güç olduğunu, bunun ancak herkesin yüksek bir makam olarak görmeye alıştığı saltanat ve hilafet makamıyla sağlanabileceğini ifade eder. Ali Fuat Paşa ise Refet ve Rauf Beylerin aksine çekindiği için bu hususta fikir beyan etmez. Bunun üzerine Mustafa Kemal, bu meselenin gündemlerinde olmadığını söyleyerek konuyu kapatır (Kemal Tahir 2005: 506-508). Devamında *Londra Konferansı*’na Ankara’nın yanı sıra İstanbul Hükûmeti’nin de çağırılması üzerine konunun yeniden gündeme geldiği, Mustafa Kemal’in Rauf Bey’i yanına çağırdığı ve ona “– *Hilafet ve saltanatı birbirinden ayırarak saltanatı lağvedeceğiz. Bunun muvafık olduğuna dair kürsüden beyanatta bulunacaksınız.*” (Kemal Tahir 2005: 510) dediği belirtilir. Sonrasında kanun tasarısının süratle TBMM’ye sunulduğu ve Mustafa Kemal’in yasanın kabulü için kürsiye çıktığı ve itirazlara rağmen bir oldubittiyle yasanın TBMM’den geçtiği bilgisi verilir (Kemal Tahir 2005: 513).

Romanda saltanatın kaldırılması sonrası yaşananlar ise bu sefer Adil Usta ile Mahir Efendi arasında geçen konuşmadan hareketle okura aktarılır. Mahir Efendi’yi ziyarete giden Adil Usta, ona Vahdettin’in ülkeyi terk ettiğini anlatır. İnkılapları felakete benzeten Adil Usta, Mustafa Kemal’in Kazım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, İsmet Paşa gibi saltanat ve hilafet makamlarına olumlu bakan yakın arkadaşlarını bir şekilde pasifize ettiğini, sonunda amacına ulaştığını, saltanat ile hilafetin ayrıldığını, sıranın cumhuriyetin ilanına geldiğini belirtir (Kemal Tahir 2005: 514-516). Konuşmanın bu safhasında konuyla alakalı dergi ve kitaplarda da sıkça anlatılan Vahdettin’in saltanatın kaldırılmasının ardından hayatının tehlikede olduğunu gerekçe göstererek İngiliz zırhlı gemisiyle İstanbul’dan ayrılışına yer verilir.

Kemal Tahir *Notlar*’ında Mustafa Kemal’i ve Millî Mücadele safında yer alan kadroyu kastederek İngilizlerle fikir ve amaç birliği yapanların Vahdettin’i İngilizcilikle suçladıklarını, el altından Vahdettin’e, hayatının tehlikede olduğu ve sonunun hüsrana olacağını söyleyerek onu İngilizlere sığınmaya zorladıklarını iddia eder (1992b: 197-198). Yazar, bu düşüncelerini romanında da dile getirir. Romanda İslam âleminin halifesi sıfatıyla İngiliz gemisiyle ülkeden ayrılan Vahdettin’in kutsal emanetleri beraberinde götürmediğine vurgu yapılarak hilafetin kaldırılmasında dış mihrakların parmağı olduğu ima edilir:

“*General Harrington imzalı bir beyanname, rezaleti şöylece dünyaya ilan etmişti:*

Resmen beyan olunur ki, zati şahane vaziyet-i hazıra neticesinde hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden bütün İslamların halifesi sıfatıyla İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbul’dan başka yere naklini talep etmiştir. (Galiba İngiliz lügatinde ‘istirham’ın karşılığı ‘talep’ idi.)

Zatışahänenin arzusu bu sabah ifa olunmuştur. (İngilizcede ‘zatışahane’ herhâlde ‘rezil’ karşılığı olmalı).

(...) İngiliz gemisine ‘Bütün İslamların Halifesi’ olarak kapağı attığı halde, ‘Nahmı Şerif’, ‘Misvaki Şerif’, ‘Sakalı Şerif’, ‘Hırkayı Şerif’, ‘Hasırı Şerif’, ‘İbriki Şerif’ ve ‘İlahahir Şerif’ diye yat olunan mübarek emanetleri koltuklayıp def olmamıştı.’ (Kemal Tahir 2005: 522-523).

Romanda Vahdettin’in ülkeden ayrılışından sonra Abdülmecit Efendi’nin halife seçilmesi için TBMM’de yapılan yasal düzenlemelerden, tartışmalardan da bahsedilir. Bahsi geçen bölümde Vahdettin’in ülkeyi terk etmesi üzerine TBMM’nin yeni halifeyi belirlemek için 18 Kasım 1922’de çıkardığı kanun metnine yer veren yazar (Kemal Tahir 2005: 524), yeni seçilecek halifenin “kukladan” ibaret olacağına yönelik iletisini halifelik konusunda Ankara ile Abdülmecit Efendi arasında yapılan pazarlık üzerinden okura aktarır. Bu pazarlıkta, Abdülmecit Efendi’nin halife unvanının yanı sıra cuma selamlığında tıpkı Fatih Sultan Mehmet gibi kaftan giyip sarık takmak istediğini bildirdiği ancak Ankara’nın buna sıcak bakmadığı belirtilir (Kemal Tahir 2005: 524-525).

Eserde halifelik müessesesi ile ilgili dikkat çeken bir diğer husus ise Mustafa Kemal’in yeni halifenin belirlenmesi amacıyla TBMM’deki gizli celsede yapmış olduğu konuşmasıdır. Bu konuşmada Mustafa Kemal’in halifelik kurumunun nasıl ortaya çıktığını, halifenin görev yetkililerinin neden sınırlandırılması gerektiğini, TBMM’nin yetki ve sorumluluğunu halife sıfatı taşıyacak kişiye veremeyeceğini, bu durumun İslam âleminde karşılığa neden olacağı yönündeki söylemlerin gerçeği yansıtmadığını söylediği belirtilir (Kemal Tahir 2005: 525-527).

İzmir gezisi esnasında Mustafa Kemal Atatürk’e yapılması planlanan suikast girişimini konu alan *Kurt Kanunu* (1969) romanında ise İttihatçılar arasındaki ilk ayrılığın padişahlık-halifelik mevzusunda ortaya çıktığı belirtilir (Kemal Tahir 2017b: 114). Romanında İttihatçılarla Halkçılar arasında yaşanan çekişmede İttihatçılardan yana tutum sergilenen yazar, halifeliğin kaldırılmasını diğer devrimlerle birlikte cumhuriyetin geçmişle olan bağını koparma girişimi olarak görür (Sümbüllü 2006: 560). *Notlar*’ında “Osmanlılık ve Hilafet” bahsinde İngilizlerin Osmanlılığı ve hilafeti tasfiye etmenin ilk adımını 1920’de işgal altındaki İstanbul’u ikinci kez işgal ederek attıklarını iddia eden Kemal Tahir, I. Dünya Savaşı sonunda, emperyalistlerin sömürgelerindeki İslam topluluklarının kurtuluş yolu arayacaklarını bildikleri için hilafeti en kısa zamanda, en uygun yoldan kaldırılması gerektiğini düşündükleri tespitinde bulunur (1992c: 437). Kemal Tahir’e göre saltanat ve hilafet makamlarının tasfiyesinin temelinde ise 1917 Bolşevik Devrimi yer almaktadır:

“– 1917’den sonraki karmakarışık bir dünyaya bir daha önemli karışıklık getirmek bahasına Osmanlı İmparatorluğu’nu ve İslam Halifeliği müessesesini emperyalistlerin alalecele ortadan kaldırmaları, Osmanlıların ve Anadolu ve Trakya’daki Türk halklarının önüne sosyalizm gibi bir gerçek kurtuluş yolunun da açılmış olmasından ileri de gelebilir. Bu nokta üzerinde dikkatle, uzun uzadıya durmak, bugünkü zorluklarımızın nasıl karşılanabileceği üzerinde bize ışık tutabilir. Bugün Balkanlar’daki ve Orta Doğu’daki kargaşahlara bakarak böyle bir araştırmanın boşuna harcanan emek sayılmayacağı da meydana koymaktadır.” (Kemal Tahir 1992b: 270).

Yazar, bu düşüncesini romanında Kara Kemal aracılığıyla dile getirir. Kara Kemal’e göre Osmanlı’nın sosyal adalet anlayışına olan yatkınlığını çok iyi bilen Batı, 1917’den sonra tüm dünyada yayılmaya başlayan sosyalizmi Orta Doğu’da ve Balkanlar’daki politikaları açısından tehlikeli gördüğü için alalecele imparatorluğu parçalayıp halifeliği ortadan kaldırmıştır (Kemal Tahir 2017b: 219). “Ona göre, eğer Osmanlı İmparatorluğu Bolşevik devrimine kadar savaş dışı kalabilseydi ya da devrim beş on yıl daha geç olsaydı, imparatorluğun politik rotası da tarihin akışı da değişecekti.” (Işıksalan 1990: 231). *Notlar*’ında Batılıların Papahğı ortadan kaldırmadıkları hâlde yeni rejimin İstanbul’da bulunan Fener Rum Patrikhanesine dokunmayıp laiklik adına halifelik makamını kaldırmasını “*aptallık*” olarak

niteleyen ve bunun düşmanların işine yaradığını iddia eden Kemal Tahir (1992b: 272), romanında İngilizlerin halifeyi alıp gitmelerine rağmen neden bu makamın devam etmesini istemediklerine de bir açıklık getirir. Romanda Emin Bey, kendisini ziyarete gelen Gazeteci Murat ve arkadaşlarına kısa süre önce intihar eden Kara Kemal'in halifelikle ilgili düşüncelerini aktarır. Kara Kemal'in halifenin ve Anadolu Rumlarının ülkeden gönderildiği hâlde Fener Rum Patrikhanesi ile Feneryot Rumlarının İstanbul'da bırakılmasına bir anlam veremediğini söyler. Sonrasında onun halifeliğin kaldırılmasının Türkiye'den ziyade Hicaz, Mısır gibi Müslüman coğrafyalarda sömürgeleri olan Batılı devletlerin işine yaradığını düşündüğünü ifade eder:

"(...) 'Gelişigüzel söyleyeceğim, kendisi de böyle gelişigüzel değinmişti. 'Halifeyi İngilizler alıp gittiler de halifeliği neden sürdürmediler?' dediydi.'

'Allah Allah... Büyük Millet Meclisi bu sıfatı aldı ya üstünden, başkasını geçirdiydi yerine...'

'Evet, ben de öyle söyledim. 'On bir, on iki milyonluk bir kitlenin bu kararına niçin uydu, yüzlerce milyon Müslüman?' dedi.'

'Kutsal eşyalar bizde...'

'Evet... Ben de öyle söyledim. Gülümsedi rahmetli... 'O zaman da halifelik kalkmış olmaz. Millet Meclisi'ne geçmiş olur, eğer mesele eşyaladaysa...' dedi. 'Başkaca, Mısır Kralı Fuat halife olmak istiyor çoktandır,' dedi. 'Hem de İngilizlerin sömürgesi... Her zaman eli altında, hükmü altında bulunacak bir halifelikti bu... Ayrıca, Peygamber'in torunları olan Hicaz Kralı Hüseyin'le oğulları da halifeliği istiyorlar. Yakışır da biraz, akrabalık bakımından,' dediydi ayrıca... 'Halifeyi indirip bindirmek Büyük Millet Meclisi'nin hakkıysa Mecit'in halifeliği nasıl yok oldu böyle?' dediydi.'

'Gerçek!'

'Neymiş peki?'

'Dedi ki... 'Bu halifeliğin kaldırılması işi, görünürde, bizden çok Müslüman sömürgeleri olan büyük devletlerin işine gelse gerek,' dedi...'" (Kemal Tahir 2017b: 275-276).

Yazarın ilgili alıntıda halifeliğin kaldırılmasının gerisinde Batı'nın gizli emellerini âdeta uluslararası bir siyaset bilimci nazarıyla okurun dikkatine sunduğu görülür. Nitekim, konuyla ilgili yapılan akademik çalışmalar ile yazarın tespitleri arasındaki paralellik kayda değerdir. İdris Yücel, çalışmasında Fransız General Pelle'nin hazırladığı bir raporda İngilizlerin Kral Hüseyin'in halifeliğini desteklediğini ancak Fransızların, İngiltere'nin güdümünde olacak bir halifeyi Kuzey Afrika politikaları açısından tehdit olarak gördüğü bilgisini aktarır. Yücel, General Pelle'nin romanda bahsedilen Mısır Kralı Fuat'ın halife olma ihtimalini ise düşük gördüğünü belirtir (2017: 488-489). Gülşen İstek de 8 Mart 1924 tarihinde Avusturya'da basılan *Feldkircher Anzeiger* gazete haberinden yola çıkarak halifeliğin kaldırılmasında İngiltere'nin rolüne dikkat çeker. İstek, bahsi geçen haberde İngiltere'nin yirmi yıldan beri halifeliği Osmanlı'nın elinden alıp bu makama kendi güdümünde bir hanedanı yerleştirmeyi arzuladığını, sonunda Hicaz bölgesi sultanını etkisi altına alarak amacına ulaştığını belirtir (2019: 701-702).

Kemal Tahir'in "*Kuvayi Milliye'nin çekirdek günlerini konu olarak alıyorum.*" (Bozdağ 1980: 78) dediği *Yorgun Savaşçı* (1965) romanında da halifelik makamının Batılı emperyalist güçlerin istekleri doğrultusunda kaldırıldığı iddiasına yer verilir. Roman kahramanlarından Doktor Münir, Halil Paşa'ya 1917'de İngilizlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin paşalarından Cemal Paşa'ya halifeliği bırakmak şartıyla hükümeti devirip padişahlığını ilân etmesi durumunda kendisini destekleyecekleri teklifinde bulunur. Devamında İslam topraklarının büyük bir kısmını ellerinde bulunduran İngilizler ve Fransızların savaş esnasında İslam memleketlerine verdikleri sözleri hemen tutmak niyetinde olmadıklarını, her ne kadar I. Dünya Savaşı'nda halifenin kutsal savaş çağrısı gerçekleşmediyse de ileride İslam memleketlerine verdikleri sözü tutmazlarsa halifeliğin yeniden birleştirici bir sembol olarak kullanabileceğinden çekindiklerini ifade eder. Bu nedenle halifenin Batılıların bütün isteklerini

yerine getirse dahi onların bu makama sıcak bakmayacaklarını söyleyen Doktor Münir, sadece halifeliğin kaldırılmasında değil, cumhuriyet fikrinin ortaya atılmasında da Batılı güçlerin parmağı olduğunu iddia eder (Kemal Tahir 1976b: 127-128).

Namuscular (1974) romanında ise Şeyh Sait İsyamı'nda isyancıların "saltanata ve hilafete bağlı olduklarını" söyleyerek taraftar topladıkları, Şapka Devrimi'ni bahane ettikleri belirtilir. Şeyh Süleyman Efendi, aynı cezaevinde siyasi suçtan on beş yıla mahkûm edilen İstanbullu Murat'a Dersim'in tanınmış eşkıyalarından Yado'nun, Elazığ'ın Palu ilçesine saldırdığı, silah depolarını yağmaladığı haberleri üzerine halkın silahlandığını anlatır. Sonrasında kulaktan kulağa bu eşkıyaların Şeyh Sait'in taraftarları oldukları, ellerindeki mızrakların üzerinde Kur'an-ı Kerim ile gelecekleri, bu kişilere kurşun işlemeyeceği söylentilerinin yayıldığını söyler. Bunların din ve Kur'an bilmeyen, salavat dahi getiremeyen Dersim eşkıyaları olduğunu ifade eden Şeyh Süleyman Efendi, her ne kadar isyana "Şapka İsyamı" (Kemal Tahir 2008c: 415) denilse de isyanın aslında din uğruna yapıldığını belirtir. Devamında Şeyh Sait taraftarlarının Dersim İsyamı'na destek toplamak, karşı direnci kırmak amacıyla Malatya ile Sivas'ın da kendilerine katıldığı yalanıyla birlikte "İstanbul'da ulema efendiler Sancak-ı Şerif çıkarmışlar. Halife hazretleri İngiliz Zırhlıları ile İstanbul'a dayanmış." (Kemal Tahir 2008c: 415) haberini yaydıklarını söyler. Şeyh Süleyman Efendi, İstanbullu Murat'ın Şeyh Şerif'i görüp göremediği sorusu üzerine Şeyh Şerif'in Elazığ'ı işgal ettikten sonra kalabalığa hitaben yaptığı konuşmadan bahseder. Şeyh Şerif'in konuşmasında eylemlerini meşru kılabilmek için dinî birtakım argümanların yanı sıra kaldırılan padişahlık makamını gerekçe gösterdiğini belirtir:

"Biz kitapta yerini gördük. Seksen bin mason bir olup padişahımızın tahtına hücum edecekler. Padişahu indirip başlarındaki zındığı şah yapacaklar... Üç sene sürecektir. Sonra Kürt aslında bir mehdi gelecek. Üç sene tamam oldu. Bunlar firavun tohumudur. Eğer fırsat bulsalar, Allah diyeni kesecekler. Dini bir cihad farz oldu." (Kemal Tahir 2008c: 417).

Şeyh Süleyman Efendi, aklı başında olan bölge halkının Şeyh Şerif'in bu sözlerine itibar etmediğini, silahlı birlikler kurup isyancılara karşı koyduklarını, sonunda Şeyh Şerif'i yakaladıklarını ve hapse attıklarını söyler. Bunun üzerine Mustafa Kemal'in Elazığlılara teşekkür ettiği bilgisini veren Şeyh Süleyman Efendi, askerlerin ancak kırk iki gün sonra şehre gelebildiğini, yapılan kovuşturmada sadece isyana karışanları değil isyana direnenleri de İstiklal Mahkemelerinde yargılayıp mahkûm ettiklerini belirtir (Kemal Tahir 2008c: 417-420).

Kemal Tahir, çizdiği bu tabloyla bir yandan okura saltanat ve hilafet makamlarının kaldırılmasında Batılı emperyalist güçlerin parmağı olduğunu mesajını verirken diğer yandan İstiklal Mahkemelerinde haksız idam kararları verildiğini belirterek bu mahkemelerin kuruluş amacını tartışmaya açar.

Romanda İstanbullu Murat ise Şeyh Sait İsyamı'nın geri planında İngilizlerin maddi desteği ve İngiliz istihbarat gizli servislerinin olduğunu düşünür. Emperyalizmin Lozan'da kısmen de olsa zararsız hâle getirildiğini ifade eden İstanbullu Murat, isyanın uzamasını dönemin yetkililerinin Kürt ağalarına yönelik yanlış politikasına bağlar (Kemal Tahir 2008c: 421).

Son olarak "eşkıyalık sorunu(nun)" ele alındığı *Rahmet Yolları Kesti* (1957) (Alangu 1968: 455) romanında ise saltanatın Mustafa Kemal tarafından kaldırıldığı vurgulanır. Romanda Çerçi Süleyman, afyon için Âşık Niyazi'ye karakol komutanı Kara Çavuş'un bir gün kendisini yakalayıp mahkemeye vereceğini, sonrasında da sürgüne göndereceğini söyler. Âşık Niyazi, "gökteki padişahın fermanlı olduğunu" söyleyerek bunu yapamayacağını ifade eder. Âşık Niyazi'nin "gökteki padişah" sözüyle

Osmanlı padişahını kastettiğini sanan Çerçi Süleyman, ona Mustafa Kemal'in padişahı memleketten gönderdiğini, artık padişah fermanlarının değil kanunların geçerli olduğunu belirtir:

“ – *Hâlin harap Âşık! Karakol komutanı Kara Çavuş yemin içmiş, ‘Cebinde afyon yakalayacağım, mahkemeye vereceğim, sürgüne göndereceğim.’ demiş.*

– *Sayende yapamaz efendi ağa!*

– *‘Yaparım... Bak nasıl yaparım!’ diyerek yemin içmesi...*

– *Sayende yapamaz, ne ağzına!*

– *Oğlum senin için ayrı kanun mu var?*

– *Evet, biz padişah fermanlısınız.*

– (...)

– *Senin haberin yok bre Âşık! Mustafa Kemal Paşa bu memlekette padişah mı kodu? Cümlesini sitir etmedi mi? Padişah fermanlarının battal edilmesi ne zamanın işi?*

– *Bizim ferman battal olmaz. Biz o fermanı kuvvetli padişahı almışız, gökteki padişahı...*”
(Kemal Tahir 2007b: 64-65).

Romanında “*gökteki padişah*” benzetmesiyle ima yollu padişahın aynı zamanda hilafet makamının da temsilcisi olduğu mesajını veren Kemal Tahir'in, alıntıda geçen “*Mustafa Kemal Paşa bu memlekette padişah mı kodu? Cümlesini sitir etmedi mi?*” (Kemal Tahir 2007b: 65) cümleleriyle 3 Mart 1924 tarihli kanunla sınırdışı edilen son Osmanlı padişahı ve hanedanlarını hatırlatmak istediği anlaşılmaktadır.

Saltanatın ve hilafetin kaldırılmasını konu alan romanlar birlikte değerlendirildiğinde Kemal Tahir'in bu makamların kaldırılmasını doğru bulmadığı söylenebilir. Romanlarında daha ziyade saltanat ve hilafet makamlarının bir gereksinimden ziyade İngiltere, Fransa gibi Batılı devletlerin çıkarları doğrultusunda kaldırıldığına vurgu yapan Kemal Tahir, I. Dünya Savaşı sonrası Millî Mücadele'yi başlatan kadro ile emperyalist güçlerin bu makamların kaldırılması hususunda anlaştığı iddiasında bulunur.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu: Seküler anlayışı esas alan modern eğitim kurumlarının hayata geçirilmesi

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de ulusalcı bir anlayış doğrultusunda toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmelere paralel olarak eğitim sisteminde de seküler anlayışı esas alan modern eğitim kurumları hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. “Yasayla uzun yıllar Osmanlı eğitim sisteminde hizmet vermiş olan medreseler kapatıldığı gibi ülkede hâlihazırda faaliyet gösteren bütün okullar Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır.” (Sezer 2000: 114-115). Kemal Tahir, romanlarında medreselerin zamanla işlevselliğini yitirdiğini, yozlaştığını kabul etmekle birlikte bir oldubittiyle kapatılmasını eleştirmiştir. Osmanlı'nın kuruluş yıllarını anlattığı *Devlet Ana* (1967) romanında “medreseleri ahlak dışı ilişkilerin yaşandığı, yozlaşmaya yüz tutmuş mekânlar” (Somuncu 2021: 432) olarak tasavvur eden yazar, *Köyün Kamburu* (1959) romanında 1900'lerin başında medreselerde yozlaşmanın vardığı boyutu Çorum Medresesinde eğitim gören Çalık Kerim'den bahisle verir:

“*Öteki mollaların çoğu aylak gezen, tembel, serseri oğlanlardı. Esrar, rakı, şarap içiyorlar, afyon yutup hovardalıkta dolaşıyorlardı. Kötü karlardan dost tutanlar, bağlarda kahpe oynatırken dayak yiyip yüzü gözü kan içinde medreseye gelenler çoktu.*” (Kemal Tahir 2010: 162) .

Bu yıllarda fiziki açıdan da medreselerin durumu pek iç açıcı değildir. Öyle ki “Çorum medresesi fakir kasaba medreselerinin hemen hepsi gibi bakımsızlıktan iyice kötüleşti(r).” (Kemal Tahir 2010: 146). Vakıf gelirlerinde yapılan yolsuzluklar nedeniyle medreselerde talebelerin temel ihtiyaçları dahi karşılanamaz (Kemal Tahir 2010: 160-161). Medreselerde eğitim-öğretim konularında yaşanan sorunların başında ise talebelere hutbelerin Arapça ezberletilmesi gelmektedir. Medreselerde eğitimin Türkçe yerine Arapça verilmesinin sadece hutbelerin ezberlenmesini değil, mealinin anlaşılmasını da güçleştirmektedir. Öyle ki Çorum Medresesi müderrislerinden Kasım Molla, medresesine kayıt olmaya gelen Çalık Kerem’e talebesi Ali Şah’ın hatip olmak istemesine rağmen iki yıldır hutbeleri ezberleyememesinden dert yanar. Kasım Molla’ya göre Ali Şah’ın yapması gereken şey aslında çok basittir: “... Ezberine alıp okursun. Arkasından canın neyi çekerse söyle savuş! Çünkü bu Arapçadan Arap milleti bile hiçbir şey anlamaz!” (Kemal Tahir 2010: 159-160).

Devlet Ana (1967) ile *Karılar Koşuşu* (1974) romanlarında medreseleri âdeta yerden yere vuran Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*’nda (1969) bu olumsuzlayan tavrından vazgeçmiş gözüktür. Bu romanında medreselere sahip çıkar. Cumhuriyetin ilanından sonra “devrimler furyasıyla” içerisinde İstanbul’da 1715’te inşa edilen Canbaz Kadı Medresesinin de bulunduğu 178 medresenin bir çırpıda kapatılmasını doğru bulmaz (Kemal Tahir 2016b: 84-85). “Kemal Tahir’in eleştirdiği nokta, medreselerden yaralanmak mümkünken bu yapıların tüm avadanlıklarıyla birlikte çürümeye bırakılmasıdır.” (Dalar 2015: 90). Kemal Tahir’in bu düşünceleri, romanında Canbaz Kadı Medresesini tamir edip oraya yerleşmek isteyen Nevşehirli Kırkbirin Rüstemşah’ın anlatılarına yansır:

“Devrim ne belaymış kardaşlar ! Hele şunaaa. Demek bunu yapmak kolay, gerisin geri eski hâline getirmek gayet güç!’ Bakın kara akrebe.... ‘Yobazlığı karanlığından belli değil mi şunun? Ulan namussuz, tevekkeli mi üstüne mühür vurup seni kapadıldarı ? Çok yaşasınlar!’ ‘Evet arkadaş, devrim diye ben işte bu medrese kapatma devrimine derim... Şundan ki... Devrimin zorlusu tutar olacak. Tutmadı mı, metelik etmez. (...) Şundan ki, biz buralar kapanınca n’aptık? Ooooh diyerek bayram etmedik mi? Kısası: Sevindik. (...) Şimdiyse gör nasıl sevinmekteyiz. Nedir bu? Kaparken sevinmek, açarken sevinmek... Köklü devrim nesinden bilinir? Gelirken milleti sevindirmesinden, giderken bir kez daha sevindirmesinden!’” (Kemal Tahir 2016b: 86-87).

Nevşehirli Kırkbirin Rüstemşah, medreselerin kapatılmasına rağmen ülkede yabancı misyoner okulların açık bırakılmasına bir anlam veremez. “Bu konuda onun aklına takılan, laiklik çerçevesinde medreselerin kapatılmasına karşın dini eğitim hatta propaganda yapılan yabancı okullara izin verilmesidir.” (Dere 2019: 295). Bununla aynı zamanda yeni rejimin bu konudaki ikircikli tutumunu eleştiren yazar, medreselerin kapatılmasının geri planında Batılı devletlerin parmağı olduğunu ima eder:

“(…) Ha babam haaa... ‘Devrim devrim çok yaşa!’ diyerekten sesim çıktığınca bağırısam gerek ya, aklıma geleni n’apalım! Ne midir aklıma gelen Selim Efendi? Bu bizim medreselerin kapatılıp laik Fransızların papaz mektepleri neden açık bırakıldı? Başkaca, laik bile değil, düpedüz alık Amerikan Protestan misyonerlerin okulları neden işler harıl harıl? Diyelim bunlar Batıdır, boynumuz kıldan ince... Ya Rumların Heybeliada’daki papaz mektebi... Diyeceksin ki Selim Efendi, devrimdir bu, Türk’ün akl ermez! Doğrusun arkadaş! Hemi de haklısın!” (Kemal Tahir 2016b: 87).

Büyük Mal (1970) romanında ise medreselerin kapatılması sonrası yaşanan mağduriyetlere dikkat çekilir. Pırava’nın Mistik, Yanık’ın Cennet’e babalarının medreseli olduğunu, medreseler kapanınca önce Çorum Adliyesine mübaşir, sonrasında da okumuş adam yetersizliği nedeniyle cumhuriyet hükümeti tarafından sorgu yargıcı yardımcılığı görevlerine getirildiğini söyler. Devamında babalarının eski harflerden Latin harflerine geçildiğinde yeni yazıyı bilmediği için Ankara’dan gelen yazıları okumaları, sorgulamada tutanak tutmaları için kendilerini yanına aldığını ifade eder (Kemal Tahir 1970: 285).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan bahseden romanlar birlikte değerlendirildiğinde yazarın söz konusu kanunu daha ziyade medreselerin kapatılması kapsamında ele aldığı görülmektedir. Kemal Tahir'in medreselerde eğitim-öğretim meselelerinde birtakım aksaklıklar yaşadığını kabul etmekle birlikte bu kurumların ıslah edilmek yerine bir çırpıda kapatılmasını doğru bulmadığı anlaşılmaktadır.

Şapka ve kılık kıyafet devrimi: Toplumun biçimsel dönüşümü

Kıyafetler, kişilerin fiziksel ihtiyaçlarına cevap vermenin yanı sıra toplumdaki sosyo-ekonomik ve kültürel değişimin de göstergesidir. Toplumdan topluma farklılık gösteren bu gösterge, kişilerin ihtiyaçları ya da özentileri doğrultusunda zamanla kendiliğinden değişime uğrayabileceği gibi ıslahatlar veya yasalar neticesinde de değişebilmektedir.

Osmanlı'da kılık kıyafete yönelik köklü değişiklikler, 18. yüzyılda III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde askerî ıslahatlar neticesinde önce erkek kıyafetlerinde ve başlıklarında yapılmıştır. Bu değişiklikler içerisinde özellikle askere ve memurlara Batı tarzı kıyafeti zorunlu koşan II. Mahmut'un, başlık olarak sarığın yerine fesi zorunlu hâle getirmesi büyük ses getirmiş, onun "gâvur padişah" olarak anılmasına neden olmuştur (Aysal 2011: 6-7; Közleme 2019: 428). Cumhuriyet Dönemi'nde ise kılık kıyafetlerle ilgili köklü değişim, Mustafa Kemal'in önderliğinde tıpkı Osmanlı'da II. Mahmut Dönemi'nde olduğu gibi yasal düzenlemeler neticesinde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda önce 25 Kasım 1925'te Şapka İktisası Hakkında Kanun çıkarılmış, ardından 19 yıl sonra Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun hayata geçirilmiştir. Bunlar içerisinde şapka düzenlemesiyle "*TBMM üyeleri ile genel, özel ve bölgesel idarelere ve bütün kuruluşlara bağlı memurlar ve müstahdemler Türk milletinin giymiş olduğu şapka giymek*" zorunlu hâle getirilirken (Doğaner 2007: 238) Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun ile din adamları dışında "*herhangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar ruhanilerin mabet ve ayinler haricinde dini kisve taşımaları yasak(lanmıştır).*" (Erdem 2021: 396). Kadınların kıyafetlerinde ise erkek kılık kıyafetlerinde olduğu gibi herhangi bir yasal düzenleme yapılmamış, bunun yerine modern giyimi teşvik edici bir anlayış benimsenmiştir (Sarısaman 1998: 105).

Cumhuriyet Dönemi'nde kılık kıyafet ile ilgili yapılan bu düzenlemeler içerisinde Şapka Devrimi büyük ses getirmiştir. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının çağdaşlaşmanın yanı sıra "*hür fikir ve düşüncenin sembolü*" olarak gördüğü bu yeniliği (Aysal 2011: 21), halkın bir kesimi Batılılaşmanın da ötesinde "*gâvur alameti*" olarak algılamıştır; bu nedenle de şapka takmak istememiştir (Közleme 2019: 427). *Notlar*'ında kıyafete yönelik hukuki düzenlemeleri "*bir iktisadi temel değişmesi, bu değişimin yüze vuran dış biçiminden ibaret*" (1992b: 55) gördüğünü belirten yazar, kişinin fes takmasını engellemeye yönelik müdahaleyi de doğru bulmaz. Fesin karşı tarafta uyandırdığı izlenim ne olursa olsun bunun kişinin isteğine bırakılmasını savunur (1992b: 55). Kemal Tahir, şapka ve kılık kıyafetle ilgili bu düşüncelerini romanlarında da tekrarlar. İhtiyaçtan ziyade Batılılaşmak için yapıldığı gerekçesiyle Şapka Devrimi'ni ve kılık kıyafete yönelik düzenlemeleri eleştirmiştir.

Kurt Kanunu (1969) romanında o yıllarda devletin şapka ve kılık kıyafet devrimine karşı olanlara takındığı katı tutum, İttihatçı kahramanların ağzından eleştirilir. Romanın "Kanlı Tuzak" bölümünde Laz İsmail ile Ziya Hurşit hakkında bilgi alma bahanesiyle Naciye'nin evine giden Abdülkerim, düşünde bir Babîali baskınıyla İttihat ve Terakki'nin ülkenin başına geçtiğini ve şapka giyen erkekler ile yüzleri açık gezen kadınları sorgusuz sualsiz öldürdüğünü, sonrasında kendisine idam edilecek kişilerin listesinin getirildiğini hayal eder:

*"Telgraf İzmir'den... Yıldırım... İş tamam. Şehre hâkimiz. Asker bizden. Yaşasın ittihat Terakki"...
İmza: Lazistan Mebusu Ziya Hurşit, Sarohan Mebusu Abidin... Paşalar bir ağızdan 'Yaşasın' diye*

bağırıldılar. Abdülkerim sevincinden ağlıyor. (...) Ama bu kez ak atın üstünde Enver yok, kendisi var! Atlıyor binek taşına, elinde Parabellum... Dalıyor içeri canavar gibi. 'Davranma Serasker!' diye naralanarak... Dan dan dan... Oooh, mis gibi barut kokusu... Yerlerde leşler... Kan gölcükleri... 'Aman efendim, suçum ne?' 'Şapka giymek, hunzur'... 'Ya benim?' 'Yüzü açık gezmek şıfıntı!' Asılacakların listesini getirmişler... Elinde kırmızı kalem ... Gitsin mi, gitmesin mi? Çarpmayı çektikleri darağacına... Kırmızı kalem adların üstünde geziniyor, Ezrail'in tırpanı gibi... Bir sevinç parlıyor yüreğinde, gelip gırtlığında yumruluyor. Kaç yıldır hasretti bu güce...' (Kemal Tahir 2017b: 30-31).

Yazar, burada devletin inkılaplar konusundaki baskıcı tutumunu eleştirirken şapka aleyhinde çıkan olaylarda kişilerin İstiklal Mahkemelerinde keyfi birtakım gerekçelerle idam edildiğini ima eder. Aynı bölümde komitelerinin açığa çıkmasından korkan Abdülkerim'in, mahalleden bir kadına gittiği yalanı üzerine taksi şoförünün ona yaranmak için söylediği sözler, sadece dönemin zihniyet değişimini göstermez, toplumun bir kesiminin şapkaya bakışımı da ele verir:

"Aybettin Abdülkerim Abi... Bize boş atıp dolu tutacak anasından doğmadı. Helal bu yollar sana... Moruk derdi ki, bizim moruk... 'Hovardanın zorlusu mahalleye öğleüstü girer ki, komşu karıları mutfakta debelenirken atlasın içeri.' Hele boynuzluya... Demek işkilli... Ya n'apsın ablam? Ölsün mü? Şapka giydik diyerek gâvur mu olduk?" (Kemal Tahir 2017b: 44).

Romanının "Süreke Avı" bölümünde ise yeni rejimin şapka takma konusundaki kararlılığına dikkat çekilir. Romanda İttihatçı Kara Kemal, suikast öncesinde gazetelere bakarken gözü 13 Haziran 1926 tarihli *Vakit* gazetesinde Edip Servet Bey'in kongre için Hicaz'a gittiği haberine ilişir. O esnada gezi öncesi Edip Servet Bey'in kendisine uğradığını, Mekke'de başında şapkayla gezmenin idam cezasını gerektirdiği hâlde Mustafa Kemal'in Hicaz gezisinde şapkayı başından çıkarmaması emrini verdiğini dediğini anımsar:

"Dördüncü sayfada, 'Gelenleri-gidenleri' buldu. (...) Hicaz Kongresi mümessilimiz Edip Servet Bey'in Hicaz'a gittiği...' Bir savaş subayından çok diplomat yaradılışlı olan Edip Servet geçen gün yazhaneğe uğramıştı. Sıkıntıyla anlattıklarını hatırlayarak gülümsedi. Gazi Paşa sıkı emir vermiş, 'Hicaz'da kesinlikle şapkayı çıkarmayacaksınız!' diye... Şapkayla Mekke'ye girmek, ölüm cezasına çarptırılmayı gerektiriyormuş... N'apacağını sormuştu, bahtsız temsilciye...

'Düşünüyorum', diye boynunu bükmüştü Edip Servet, 'Karar veremiyorum, yardan mı geçeyim, serden mi?' 'Ne yardan ne serden... Şapkadan geç!' 'Fotoğrafıcat edilmeseydi, müzevirler de böyle bir fırsat kollamasaydılar, olacağı oydu...' (Kemal Tahir 2017b: 82-83).

Yazar, burada yeni rejimin şapkayı bir zihniyet değişiminin nişanesi olarak gördüğünü, bu nedenle de şapka meselesindeki katı tutumunu sadece ülke içerisinde değil, uluslararası platformlarda da sürdürdüğü mesajını verir. Kemal Tahir *Notlar*'ında İngilizler ile Kuvayimilliyeciler arasında "*Birisi Osmanlılıktan, Osmanlılıktan-Osmanlı mirasından vazgeçmek, öteki Halifeliği tamamen bırakmak...*" (1992b: 283) konularında gizli bir anlaşmanın olduğu iddiasında bulunur. Yine *Notlar*'ında Kuvayimilliyecilerin bu düşüncelerini hayata geçirebilmek için önce Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu çıkardıklarını ve İstiklal Mahkemelerini kurduklarını belirtirken bu mahkemelerin imparatorluğu savunan kişileri tasfiye etmede ya da baskı altında tutmada bir vasıta olarak kullanıldığını iddia eder (1992a: 283).

Romanda Kara Kemal de Şeyh Sait İsyanı neticesinde çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'nu ve İstiklal Mahkemelerinin işleviyle ilgili benzer bir değerlendirmede bulunur. Kara Kemal, Kastamonu'ya giden Mustafa Kemal'in orada ilk kez şapka giydiğini, bir hafta sonra da erkek memurlara şapka giyme zorunluluğunun getirildiğini hatırlar (Kemal Tahir 2017b: 87). Mustafa Kemal'in bu konuşmadan bir ay sonra Kâzım Karabekir ve Refet Paşalarla eski başbakanlardan Rauf Bey ve eski bakanlardan Adnan Beylerin mebusluktan çekilmelerini isteyen bir bildiri yayımladığını, sonrasında belirli aralıklarla tekke

ve zaviyelerin kapatıldığını, miladi takvimin kabul edildiğini, İsviçre Medeni Kanunu ile İtalyan Ceza Kanunu'nun yürürlüğe girdiğini anımsar. Kara Kemal, Şeyh Sait İsyanı neticesinde kurulan İstiklal Mahkemelerinin çalışma süresinin isyanın bastırılmasının üzerinden yaklaşık bir yıl geçmiş olmasına rağmen 7 Mart 1927'ye kadar uzatılmasını manidar bulur. Sonrasında bu mahkemeler içerisinde Ankara İstiklal Mahkemesine idam yetkisinin verildiğini hatırlayan Kemal Bey, daha önce bunu düşünmediği için hayıflanır (Kemal Tahir 2017b: 87-88).

Burada Yusuf Ziya Sümbüllü'nün (2017: 78) ifade ettiği gibi Kemal Tahir'in devrimler ve İstiklal Mahkemeleri konularında öznel bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Nitekim, Yasemin Doğaner, İstiklal Mahkemelerinin işlevinden bahsettiği yazısında şapka aleyhinde çıkan olaylarda ağır mahkûmiyetlerin verildiğini kabul etmekle birlikte Kemal Tahir'in aksine, bu mahkûmiyetlerin şapka giymeyenlere değil, şapkayı bahane ederek isyan çıkaranlara ve vatana ihanet edenlere verildiğini belirtir (2007: 241-242).

Bahsi geçen bölümün sonunda ise toptancılık yapan Şaban Efendi'nin İnebolu dediği İttihatçı Abdülkerim'e söylediği sözler üzerinden geçmişte fes giyme hususunda da halka benzer dayatmaların yapıldığı belirtilir. Şapka konusundaki katı tutumu nedeniyle Mustafa Kemal, II. Mahmut'a ve İttihatçılara benzetilir. Şaban Efendi, fesi Rumlardan alan "*Gâvur Padişah İkinci Mahmut*" ile "*kırmızı fesli İttihatçı gâvurların*" akıbeti ortadayken Mustafa Kemal'in şapka ısrarına bir anlam veremez. "*Şapka geleceğine börk geleydi, kallavi kavuklar geleydi ne kadar iyiydi. Şapka dedi kurban olduğum Gazi Paşamız her nedense...*" (Kemal Tahir 2017b: 150) diyen Şaban Efendi, hükûmetin bu kararına akıl sır erdirememekle birlikte uymaları gerektiğini düşünmektedir (Kemal Tahir 2017b: 150).

Namuscular (1974) romanında ise Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nı kazanması durumunda Türkiye'de kimi kesimlerin İslami kazanımlarla birlikte inkılaplarda eskiye dönüleceğine dair bir beklenti içerisine girdikleri belirtilir. Romanın "Şeyh Süleyman Efendi" bölümünde nahiye müdürünün şikâyeti üzerine sapan hırsızlığından bir sene mahkûmiyet alan İmik Ağa, kendi deyimiyle Cumhuriyet Ağası, Şeyh Süleyman Efendi ve Murat'ın da bulunduğu bir ortamda Almanların harbi kazanması durumunda Türkler ve Müslümanlar için önem arz eden yerleri Türkiye'ye vereceklerini, sonrasında onların da Müslüman olacağını, bunların kitaplarda da yazılı olduğunu belirtir. İmik Ağa, Murat'ın "bu durumda şapkanın da gideceği" ironisi üzerine ise sadece şapkanın gitmeyeceğini eski harflerin de geri geleceğini söyler. Şeyh Süleyman Efendi'nin kendisini tasdik ettiğini gören İmik Ağa, Almanların savaşı kazanması için dua eder:

— (...) *Zaten Almanya bizim için dövüşüyor. Kardeşimiz değil mi? Hele harbi kazansın... Balkanları, Kafkasya'yı, Adaları, Arabistan'ı hep bize verecek. Nüfusumuz iki yüz milyona çıkacak.*

— *Kendisine ne kalıyor?*

— *Biz de kendisini Müslüman edeceğiz. Bana cenneti âlâ ve Peygamber Muhammet'in şefaati elverir diyormuş.*

— *Zaten kitaplar yazıyor. Bir büyük muharebe olacak. Kâfirler birbirlerini kıracak. Hitamında bir taraf kazanacak, kazan da hak dinini kabul edecek...*

— *İşte gördün mü? Hepimiz hak dinini kabul edeceğiz.*

— *Şapka gider öyleyse...*

— *Şapka gidecek...*

— *Eski harfler de gelir.*

— *Gelmez mi? Gelmeyip de ne halt edecek? Vızır vızır gelir. Oynayarak...*

— *İyi... Ne dersin Şeyhim?...*

– İnşallah İmik ağa...

İmik ağa, ortasına parmağıyla dokunarak, siyah başa çerçeveli gözlüğünü burnunun üstüne iyice yerleştirdi. Bastonunu birisine vuracaktı gibi kaldırdı:

– *Alman'a Allah kuvvet versin öyleyse... Tuttuğunu altın eylesin...*” (Kemal Tahir 2008c: 411-412).

Yazarın burada Türkiye'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesini arzulayan kimi çevrelerin halkı ikna etmek için öne sürdükleri asılsız birtakım söylemlerine dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır. Nitekim Alev Sinar Uğurlu, konuyla alakalı çalışmasında savaşın halkı, aydınları ve gençleri iki ayrı düşünce etrafında topladığını ifade ettikten sonra halkın büyük bir kısmının Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda müttefik olduğumuz için Almanya'dan yana olduğunu düşünmesine rağmen bir kısmının ise bilgisizlikten kaynaklı olarak “Hitler'in İslamiyet'e hizmet için” harbe girdikleri gibi garip söylentilere inandıklarını belirtir (2009: 1746-1747).

Kemal Tahir, romanlarında kılık kıyafet konusunda sadece şapka meselesinden bahsetmez, Türk kadınının giyim kuşamındaki değişimin toplumsal izdüşümlerine de yer verir. Romanlarında kadın kıyafetlerindeki değişim konusunda Şapka Kanunu'na nazaran daha iyimser bir tutum sergileyen yazar, devrimlerin birbiri ardına hayata geçirildiği yıllarda toplumun henüz kadınların giyimindeki değişimi bütünüyle içselleştirmedini kabul etmekle birlikte kıyafet tercihlerinden dolayı kadınlar üzerinde kurulmak istenen tahakkümü doğru bulmaz.

Esir Şehrin İnsanları (1956) romanında cumhuriyet öncesinde toplumun çarşafa ve şapkaya bakışı verilir. O yıllarda toplumun bu tür bir değişime henüz hazır olmadığı vurgulanır. Kamil Bey ile Nedime Hanım arasında geçen sohbette Nedime Hanım on altı yıldır çarşaf giydiği hâlde alışmadığını, çarşaftan ve peçeden nefret ettiğini söyler. Mütareke yıllarını kastederek savaş bittikten sonra ilk işinin çarşaflarıyla mücadele etmek olacağını ifade eder. Yakın zamanda Avrupa'dan dönen Kamil Bey ise Nedime Hanım'ın çarşafı ile ilgili düşünceleri karşısında şaşkınlığını gizleyemez, İstanbul'da bunun o kadar da kolay olmayacağını belirtir. Nedime Hanım'ın sorduğu soru üzerine kendisinin de karısının da Avrupa'da şapka giydiklerini ifade eden Kamil Bey, bu durumu her ülkenin kendine özgü “sosyal zorunluluğu” ile açıklar. Kadınlara dayatılan çarşafı, peçeyi “gericilik” olarak addeden Nedime Hanım, “yobaz uydurması” dediği çarşaftan ve içerisinde gereksiz “bir çeşit kesin güven” barındıran peçeden neden nefret ettiğine açıklık getirir:

– *Siz Avrupa'da fes mi giyerdiniz?*

– *Hayır, şapka tabii...*

– *Karınız?*

– *O da şapka giyerdi. Fakat her yerin sosyal zorunlulukları var.*

– *Geriliği atmak için sosyal zorunluğa hiç bakmamalı... Aklım erdi ereli ben çarşaftan nefret ediyorum. Ne zaman peçemi indirsem, bir çalınmış mal hâline geldiğimi düşünerek sıkılırım. Çarşaf yobaz uydurması... Tersine, kapalılık, hele peçe kullanmak kadını daha hayasız ediyor. Peçede bir çeşit kesin güven var... Oysa insan, bugün, hayat karşısında kesin güven duymamalı...*” (Kemal Tahir 2006: 170).

Konuşmanın devamında Kemal Bey'in, Avrupa'da olduğu gibi İstanbul'da şapka ile dışarıya çıkmak istediğini söyleyen Nedime Hanım'a verdiği tepki, o yıllarda kadınların kıyafet tercihlerinden dolayı maruz kaldıkları “mahalle baskısını” gözler önüne serer:

– *Şapka mı? Siz neler söylüyorsunuz? Yobazlar, topuklardan dört parmak kısa etek giyen kadınların çarşaflarına kezzap döküyorlar.*

– *İyi ediyorlar. Başka türlü bizi başkaldırmaya zorlayamazlar.*

– Gerçekten, şapka ile sokağa çıkmaktan korkmaz mısınız?

–Hiç...” (Kemal Tahir 2006: 170).

Karılar Koğuşu (1974) romanında ise devlet dairelerindeki kadın çalışanların giyim kuşamlarındaki değişime yer verilir. Cezaevinde sivil memur olarak çalışan Şefika Hanım'ın işe “siyah iskarpin ve kahverengi bir tayyörle gelmesi” cezaevi müdürünü rahatsız eder. Cezaevi müdürü, siyasi suçtan cezaevinde bulunan İstanbullu Murat'a bu konuda dert yanar:

“*Dalgin hapishane müdürü onu bu kıyafette ilk gördüğü zaman:*

– *Sen içerde ne arıyorsun? Bugün ziyaret günü değil.. Başgardıyan... Başgardıyan... diye bağırmişti. Sonra işi anlayınca yere bakarak derin derin düşündü. Âdeti olduğu üzere İstanbullunun omzuna vura vura konuşmaya başladı:*

– *Gördün mü? Biz halt ettik. Bu karıyı inha etmek yoktu. Yahu burası Malatya sineması mı? Bu hep böyle mi gezecek?...*

– *Nesi var?*

– *Kılık kıyafete baksana...*

– *Suç onda mı? Devlet veriyor. Tabii memurların giyinsin, süslensin, insan içinde şerefli gezsin diyerek...*

– *Alay etme...*

– *Alay mı ediyorum? ‘Kıyafetine lazımı kadar itina etmiyor’ diye geçen yıl müfettişten ihtar almadın mı? Şefika Hanım akıllı. Bir müfettiş gelse senin yüzünü ağartacak...”* (Kemal Tahir 2008b: 193).

Yazar, burada bir taraftan kılık kıyafetlerdeki değişimin, dönemin bir kısım yöneticileri tarafından dahi kabul görmediği mesajını verirken diğer yandan devletin, kadın çalışanlarını “çağdaş kıyafet” giymeye teşvik ettiğini belirtmek istediği anlaşılmaktadır.

Kemal Tahir'in “*Bu kitabın temelinde İmparatorluğu batıranlarla yıkıntıyı üste vererek yabancılara bağışlayanların hesaplaşması... Bir imparatorluk nasıl tasfiye edilir meselesi(ni)*” (Kemal Tahir 1990: 58) ele aldığı söylediği *Yol Ayrımı* (1969) romanında ise kılık kıyafet devrimini içine sindiremediği hâlde Mustafa Kemal'in gözüne girebilmek için devrim yanlısı gibi gözükmeye çalışan mebusların varlığından bahsedilir. Romanın “Kuvayı Milliyeciler” bölümünde hastanenin penceresinden dışarı bakan Keramet Efendi, klinikten taburcu edilen kadın bir hastayı arabayla götüren kara şapkalı bir adamı gördüğünde onun mebus olabileceğini aklından geçirir. Keramet Efendi'yi böyle düşünmeye iten şey ise Mustafa Kemal'in “*Sarıklı, sakallı mebus istemem!*” (Kemal Tahir 2016b: 201) sözünden sonra dönemin mebuslarının sakallarını kestirmeleridir. Bütün bu yaşananlar, Keramet Efendi'ye “*oturak şapkalı*” gördüğü kişilerin bir zamanlar “*yobaz eskisi*” olduğunu düşündürür (Kemal Tahir 2016b: 201).

Bilindiği üzere Mustafa Kemal'in teşvikiyle Fethi Okyar'ın 1930'da kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası, aynı yıl yapılan yerel seçimlerde devlet yetkililerinin halkın üzerinde kurdukları baskı ve engellemelere rağmen hatırı sayılır bir başarı elde etmiştir. Fethi Bey, seçim sonrasında konuyu TBMM'ye taşımış, seçimlerde devlet eliyle yapılan bu hukuksuzluğu sert bir dille eleştirmiştir. Mustafa Kemal ise aynı yıl TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmasında gelecek seçimlerde benzer olumsuzlukların bir daha yaşanmaması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağını dile getirmiştir. Mustafa Kemal, Fethi Okyar ile yaptığı özel bir sohbette millî bloktan bahsetmiş, ancak daha sonraki bir görüşmesinde Cumhuriyet Halk Fırkası içinde “Kırklar” olarak adlandırılan grubun rahatsızlığını gerekçe göstererek bu fikrinden vazgeçmiştir. Fethi Okyar, Cumhuriyet Halk Fırkası yetkililerinin, Serbest Cumhuriyet Fırkasının Arap

kökenli halk arasında bölücü propaganda yaptığı, memleketi anarşiye sevk ettiği, halkı devlet aleyhine tahrik ettiği gibi birtakım ithamları üzerine partisini kendi isteğiyle feshetmiştir (Ertem 2010: 82-84).

Romanda Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası arasında yaşanan bu siyasi çekişmelere yer verilir. Bu vesileyle Şapka Kanunu'na değinilir. *Notlar*'ında "*Bizim Batılılaşmadan bu yana yaptığımız çoğu ilerilikler esefle söylemeliyim ki şimdiye kadar bize hep hangi çeşitten işlerin bize yaramayacağını göstermekten ibaret kalmıştır.*" (1989c: 69) diyen Kemal Tahir, romanında Atatürk devrimlerinin toplumun gereksinimlerini karşılamaktan ziyade, şeklen Batılı görünmek için yapıldığı mesajını verir. Romanda Kamil Bey'in, kızını Kadir isimindeki arkadaşına verip vermeyeceğini öğrenmek için Doktor Münir Bey'in köşküne giden Gazeteci Murat, sohbet arasında Doktor Münir Bey'e TBMM'de Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılması hadisesinden ve Mustafa Kemal ile Fethi Bey arasında geçen konuşmadan bahseder. Mustafa Kemal'in evine ziyarete gelen Fethi Bey'e millî blok fikrinden bahsettiğini, ancak bir sonraki görüşmelerinde bu düşüncesinden vazgeçtiğini söylediğini aktarır. Devamında Mustafa Kemal'in millî blok fikrinin duyulması üzerine Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde "Kırklar" olarak adlandırılan milletvekillerinin bu fikre karşı çıktığını, bu grup içerisinde Doktor Tefrik Rüştü'nün "*Batılılar devrimler tutmadı sanırlarsa mahvoluruz!*" (Kemal Tahir 2016b: 407) dediğini aktarır. Gazeteci Murat, Münir Bey'in "*Demek Tefrik Rüştü'ye göre bizim devrimler, bizim için değil, Batılılar için mi yapılmış?*" (Kemal Tahir 2016b: 407) sualine ise "*Herhâlde*" (Kemal Tahir 2016b: 407) cevabını verir. Kemal Tahir, romanında Serbest Cumhuriyet Fırkasının cumhuriyete ve kazanımlarına karşı gerici ve yıkıcı faaliyetlerin odağı hâline geldiği iddialarını da yanıtlar. Gazeteci Murat, Serbest Cumhuriyet Fırkasının başkanı Fethi Bey'in seçimde yaşanan birtakım usulsüzlükler ve yolsuzluklarla ilgili TBMM'ye verdiği önergenen bahseder. Önergenin görüşülmesi esnasında Fethi Bey'in suçlamalarına cevap vermek için söz alan dönemin İçişleri Bakanı ile Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup milletvekillerinin Fethi Bey'in Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurarken liberal politikaya, cumhuriyete ve laikliğe sınıksız bağlı kalacağını söylemesine rağmen yereldeki parti temsilcilerinin bunun tersini yaptıklarını, seçmenlerine ekonomik birtakım vaatlerinin yanı sıra tekkelerin açılacağı, fesin yeniden getirileceği gibi birtakım vaatlerde bulduklarını aktarır (Kemal Tahir 2016b: 411).

Kelleci Memet (1962) romanında da Şapka Kanunu'ndan rahatsız olan kesimin o yıllarda Serbest Cumhuriyet Fırkasından medet umduğuna vurgu yapılır. Romanda Cinci Nezir, kendisi gibi Çankırı Cezaevinde tutuklu bulunan Hatip Hoca'ya seferberlik döneminde Arabistan'daki şeyhinin İstanbul'a yerleştikten sonra Şapka Kanunu çıkınca Mustafa Kemal'e bir mektup yazdığını, onu ikaz ettiğini ancak bu mektubun ondan gizlendiğini ifade eder. Cinci Nezir, şeyhinin Serbest Cumhuriyet Fırkasının başkanı Fethi Bey'e de mektup gönderdiğini söyler. Fethi Bey'in şeyhine cevaben; mektubunu aldığını, öğütlerini dinleyeceğini, yönetime gelmesi durumunda kendisini Ankara'ya davet edeceğini, bu durumu karşılıklı konuşacağını yazdığını ifade eder (Kemal Tahir 1976a: 265).

Kemal Tahir'in burada dinî kanaat önderlerinin Şapka Kanunu çıkmadan önce siyasiler nezdinde kaygılarını birinci ağızdan iletmek için birtakım girişimlerde bulunduğu ancak Serbest Cumhuriyet Fırkası dışında bu kaygıların dikkate alınmadığı mesajını vermek istediği anlaşılmaktadır.

Kemal Tahir'in Anadolu köylüsünün yaşamını konu ettiği *Sağırdere* (1955) romanında ise şapkanın toplum nezdinde kabul gördüğü, hatta erkeğin namusu olarak addedildiği görülür. Şapkanın yerini alan fesin ise geleneksel ritüellerde varlığını devam ettirdiği vurgulanır. Romanda köyün ağalarından Battal, düğün kıyafetini giyerken kasketini başında unuttur. Bunu fark eden Pelvan Vahit, şapkanın biçiminin bozulacağı gerekçesiyle Battal'ı uyarır. O esnada ortak arkadaşları Topal İsmail bu telaş arasında Pelvan Vahit'in kasketinin biçimini düşünmesini yersiz bulur. Ona, sevdiği kızı kendisine vermesi durumunda

başındaki kasketi yere çalıp çalmayacağını sorar. Pelvan Vahit “Şapka adamın namusudur.” (Kemal Tahir 2011: 100) diyerek bunu yapamayacağını söyler. Battal, sağdıcı Murat’ın yardımıyla pantolonu giyip kuşağını bağladıktan sonra güveylik fesini başına geçirir. Topal İsmail, Battal’ın bu hâlini daha önce gazetede gördüğü bir resme benzetir: “— Hey mübarek hey! Fesi Gördünüz mü? Bizim Battal Ağa, Köroğlu’nun bir ayvazı... Kaytana Bıyıklı bir Ayvaz...” (Kemal Tahir 2011: 100). Battal’ı fesli gördüğünde şaşkınlığını gizleyemeyen Pelvan Vahit ise “— Doğru, Topal Ağa, iyi bildin! Güvey kısmına da fes yaraşır...” (Kemal Tahir 2011: 101) sözleriyle Topal İsmail’e destek verir. Yazar, toplumun fese yüklediği sembolik değeri, Topal İsmail ile Pelvan Vahit’in, başındaki güveylik fesinden ötürü Battal’a söylediği bu övgüler üzerinden okura aktarır.

İncelenen romanlar birlikte değerlendirildiğinde Kemal Tahir’in şapka ve kılık kıyafet meselesini nesnel bir bakışla ele aldığı görülmektedir. Romanlarında Atatürk devrimlerini Batılılaşma çabası olarak gören yazar, Şapka Devrimi’ni, toplumun gereksinimlerini karşılamaktan ziyade şeklen Batılı görünmek için yapıldığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Kemal Tahir’in kadın kıyafetlerindeki değişime ise iyimser baktığı söylenebilir.

Harf Devrimi: “Arap harfinin gerici, Latin harfinin ilerici” olarak görülmesi

Cumhuriyet Dönemi’nde okuma yazmayı kolaylaştıracağı gerekçesiyle 1 Kasım 1928’de çıkarılan Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun ile Arap harflerinden Latin harflerine geçilmiştir. Bahsi geçen kanunla okullarda Latin harflerine geçildiği ilan edilmiş; 1928 Aralık başından itibaren gazete ve mecmuaların, 1 Ocak 1929’dan itibaren ise kitapların yeni harflerle basılması mecburi hâle getirilmiştir (Çaymaz 2019: 106). Harf Devrimi’nden sonra halka yeni harflerle okuma yazmayı öğretebilmek amacıyla tüm ülkede okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Bu doğrultuda ilk iş olarak Halk Eğitimi birimleri kurulmuş, bu birimler bünyesinde önce halk dersaneleri daha sonra millet mektepleri açılmış, buralarda erkek ve kadınlara topyekûn yeni harflerle okuma yazma öğretilmiştir (Avcı 2013: 53). Arap harflerinden Latin harflerine geçiş, beraberinde farklı fikirlerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bir kesim, bu değişikliği Batı uygarlığına geçişin bir adımı olarak görürken diğer kesim bunu geçmişle bağların koparılması şeklinde algılamıştır (Kurt 2013: 106). Kemal Tahir de edebî ve fikrî yazılarında bu tartışmalara dâhil olmuştur. “Kemal Tahir için Harf İnkılabı, Tanzimat’tan beri süregelen bilinçli tasfiyenin bir parçasıdır.” (Dalar 2015: 89). *Notlar*’ında “Alfabe reformu, yüzde doksan okuma bilmeyen bir memlekette belki kolay olur fakat halkın isteğiyle olmuş sayılmaz.” (1992b: 56) diyen Kemal Tahir, okuma arzusu duyan insanlar için eski alfabenin zor olup olmamasının bir önemi olmadığını, aksi hâlde yeni alfabe almanın zorunlu ve kolay olduğundan bahsetmenin de mümkün olamayacağını düşünmektedir (1992b: 56). *Notlar*’ında ayrıca okuma seferberliğini ise toprak reformu gibi akademik bir mesele olarak görmediğini belirten yazar (1991: 95), eski yazının fonetik ve hece oluşumu açısından Türkçeden farklılık arz ettiğini kabul etmekle birlikte (1989c: 43) arşivlerdeki kayıtların incelenmesinde gerekli olduğunu belirtir (1992b: 56). Kemal Tahir, *Notlar*’ında Dil Devrimi’ni ise Latince “colonie” kelimesinin Osmanlıca içerisinde farklı anlamlar barındıran “müstemleke” ve “müstamere” kelimeleriyle karşılanması örneği üzerinden eleştirmiştir. Yazar, Türkçenin sadeleştirilmesi, kelimelerin daha anlaşılır kılınmak istenmesi çabalarını kıymetli bulmakla birlikte dili zenginleştirme amacıyla üretilen uydurma kelimeleri ve terkipleri doğru bulmaz (1989c: 46-49). Ona göre gerek Harf Devrimi gerekse Dil Devrimi pratikte halka hiçbir fayda sağlamamıştır: “Harf değişmesi (buna inkulâp diyenler de var) dil sadeleştirilmesi ile Türk halkına bilmediği hangi önemli dünya görüşü, yeni inanç ve yaşamasını kolaylaştıracak bilgi ulaştırıldı?” (1989c: 320). Kemal Tahir, *Notlar*’ında Harf Devrimi ile ilgili dile getirdiği bu düşüncelerini romanlarında da okurlarına aktarma fırsatı bulmuştur.

Yazarın Çankırı Cezaevi'nde edindiği izlenimlerden yola çıkarak sosyo-ekonomik bağlamda Anadolu köylüsünün yaşamından kesitler sunduğu *Kelleci Memet* (1962) romanında Harf Devrimi'ni savunanlar ile karşı çıkanların ileri sürdükleri gerekçelere dikkat çekilir. Cezaevinde Gazeteci Murat eski yazı üzerine yapılan muhabbette kendisine Mustafa Kemal'in "*köy okullarında*" eski yazıyı yasak ettiğini söyleyen Kelleci Memet'e eski yazının her yerde yasak edildiğini söylerken bunun sebebini zor oluşuyla izah eder:

"Sen eski yazıyı okulda mı belledin beyim, eskinin Kur'an yazısını?"

– Okulda...

– İyi imiş... Şimdilerin köy okullarında eski yazı yok... Eski yazıyı Kemal Paşa, köylü kısmına yasak etmiş. Neden yasak etmiş beyim?

– Yalnız köylülere yasak etmedi. İstanbullulara da yasak...

– Neden peki?

– Zor olduğundan...

– Domuzuna mı zor eski yazı?

– Domuzuna..." (Kemal Tahir 1976a:14).

Konuşmanın devamında ise dinî vecibelerin eski yazıyı gerekli kıldığını söyleyen Kelleci Memet, köylerinde cami imamının yeni yazı ile namaz dualarını öğretmediğinden dert yanar (Kemal Tahir 1976a: 16).

Körduman (1957) romanında ise yasak olmasına rağmen Reşit Hoca adında bir din adamının köyde hükümetten gizli açtığı medrese tarzı okulunda köy çocuklarına eski yazıyı öğrettiğinden bahsedilir (Kemal Tahir 2019: 69). Yazar, Reşit Hoca tiplemesi üzerinden okurlarına köylülerin eski günlere dönmeyi hayal eden din adamlarının etkisinde kalarak çocuklarını eski yazıyı öğrenmeleri için medrese tarzı okullara gönderdiği mesajını verir.

Yazarın "*İkinci Dünya Savaşı'nın Anadolu mahpushanelerinden nasıl izlendiğini, dışarıdaki yoksullukla mahpushanedeki bunaltıyı, dış soygunların, toplumun aynası sayılacak mahpusluk hayatını nasıl etkilediğini*" (Kemal Tahir 1989a: 62) anlattığını söylediği *Damağası* (1977) romanında ise Harf Devrimi sonrası devletin eski harflerle basılı kitapları yasakladığı bilgisine yer verilir. Romanda, İstanbullu Cemal'in cezaevine içi kitap dolu iki kasa sandıkla gelmesi mahkûmlar arasında merak konusu olur. Uzun İskender adında bir başka mahkûm, "*bulaşık kitaplar*" dediği bu kitaplardan bir kısmının "*Kemal Paşa'nın yasakladığı eski yazı(l) kitaplar...*" olduğu belirtilir (Kemal Tahir 2007a: 241).

Kemal Tahir'in köy enstitülerinin kuruluşunun gölgesinde Anadolu köylüsünü ele aldığını (Kemal Tahir 1989a: 61) söylediği *Bozkırdaki Çekirdek* (1967) romanında da *Namuscular*'da (1974) olduğu gibi II. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda yeni rejimin kazanımlarından rahatsız olan kesimin Almanya'nın savaşı kazanması durumunda inkılaplarda eskiye dönüleceğine dair bir beklenti içerisine girdiklerinden bahsedilir. Romanın "Pazar" başlıklı bölümünde Enstitü Müdürü Halim Bey ile birlikte enstitü inşası için malzeme almaya gelen Öğretmen Nuri Çevik'in listeyi "*Frenk yazısı*" dediği yeni yazıyla yazdığını gören Hacı Zekeriya Efendi, ona "*Ne vardı bunu Frenk yazısına çevirecek? Diyeceksin ki 'Hükümetimiz bizden iyisini bilir'... Doğrusun ama... Eskinin Kur'an yazısı da başkaydı canım...*" (Kemal Tahir 2004: 125) şeklinde serzenişte bulunur. Sonrasında Enstitü Müdürü Halim Bey'e II. Dünya Savaşı sonrasında -Arap harflerini kastederek- ortalıkta "*Kur'an yazısına*" dönüleceğine dair söylentilerin dolaştığını, bunun mümkün olup olmadığını sorar (Kemal Tahir 2004: 125).

Romanın “İnanç” başlıklı bir başka bölümünde de *Kelleci Memet* (1962) romanında olduğu gibi eski yazının yeni yazıdan zor olduğu iddialarına cevap verilir. Bunun doğru olmadığı sayısal verilerle ispatlamaya çalışılır. Romanda Enstitü Müdürü Halim Akın, yıllar sonra bir araya geldiği arkadaşı Müfettiş Şefik Ertem ile köy enstitüleri üzerine bir sohbet gerçekleştirir. Bu sohbette, Müfettiş Şefik Ertem, köy enstitüleri politikasını eleştirirken Enstitü Müdürü Halim Akın’a 1928’de okuma yazmayı hızlandırabilmek için Latin harflerine geçildiğini, ancak istenilen başarının yakalanamadığını söyler:

“– (...) İlk enstitü 1940’ta açıldı. Bu hesapça, köy öğretmeni yetiştirmekte tam on yedi yıl gecikmişiz. Sen şimdi bunu bana ‘hız’ diye yutturacaksın. ‘Çok daha önemli işler vardı. Okuma-yazmaya sıra gelmedi’ dersin. 1928’de aldık alfabeyle... Hem de ‘eskisi zordu, bu kolay’ diye...”

– Değil mi, sakın?

– Sen, alay etmek için sordun ama zarar yok! Ben bu konuda, gücüm yettiği kadar alaya koşulmayacağım! Kime göre kolay? Eski yazıyı bilenlere göreyse, değil! Halkı hızla okutmaya göreyse, 1928’den bu yana 20 yıl geçti okuma-yazma bilmeyenler, yüzde yetmiş... Yeni harfler kolaydı da, niçin okutulamadı millet? Çünkü, köylünün okuma-yazmayla görülecek hiçbir işi yok... O kadar yok ki, öğrenenler bile kısa zamanda unutupuyor. Sen şimdi köylü çocuğunu alacaksın, yarım yırtık okutup köye salacaksın!” (Kemal Tahir 2004: 148-149).

Pasajda Harf Devrimi’nin üzerinden yirmi yıl geçtiği bilgisi göz önünde bulundurulduğunda söz konusu sohbetin 1948’de gerçekleştiği görülür. Kemal Tahir’in bununla 1928’de yeni alfabenin kabulüyle birlikte okuma yazma oranında büyük artışın olacağına yönelik söylemlerin gerçeği yansıtmadığına dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır. Nitekim Nalan Ova da konuyla ilgili hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinde *Hakimiyet-i Milliye*, *İkdam*, *Vakit* gibi dönemin önemli gazetelerinde yeni harflerle birlikte okuma yazma oranında büyük artışların yaşanacağına yönelik beklentilerden bahsederken *Vakit* gazetesinde Mehmed Asım’ın yeni harflerin kullanılmasıyla birlikte ilerleyen yıllarda okuma yazma oranında yüzde 80-90 civarında bir artışın olacağını yazdığını belirtir (2005: 89). Ancak Abdullah Kara’nın (2020: 116-117) konuyla ilgili çalışmasında vermiş olduğu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Kemal Tahir’in romanında bahsettiği gibi “harf değişikliğinin yapıldığı ilk yıllarda kırsal kesimlerde okuma yazma oranında arzulanan hedefe ulaşamadığı görülmektedir.

Yazarın Malatya Cezaevi’nde yattığı yıllarda edindiği izlenimlerden yola çıkarak namus cinayetlerini sosyolojik boyutuyla ele aldığı *Namuscular* (1974) romanında ise halkın bilinçlendirilmediği sürece Harf Devrimi gibi yeniliklerin kısa vadede toplumda bir karşılığı olamayacağını vurgulanır. Kemal Tahir bu vesileyle Türkçeleştirmek adına ortaya çıkan uydurma kelimeler nedeniyle Dil Devrimi’ni de eleştirir. Mehmet’in, geneleve düşen kızı Kezban’ı öldürmesinin anlatıldığı “Malatya Notları 1945” isimli bölümünde İstanbullu Murat, köylüden toplanan devletin buğdayını aşırıya satmaktan cezaevinde bulunan nahiye eski müdürlerinden Rıza Bey’in insanın bu dünyada namusu için yaşadığını söylemesi üzerine konuyu namus ve şeref kavramlarından neyin anlaşılması gerektiğine getirir. Namus kavramının diğer mefhumlarda olduğu gibi sadece akıllı, bilgili insanlar için var olduğunu Dil Devrimi’yle Fransızcadan “*complexe d’infériorité*” ifadesinin “*aşağılık kompleksi*” anlamına çevrilmesi örneği üzerinden açıklamaya çalışır:

“– Dünyada, tabii, namus var. Lâkin akıllı adamlar için... Bütün mefhumlar akıllı adamlar için var. İşte o sebepten ben dil inkılâbı ile ne halt etmek istediklerini anlayamıyorum. *Complexe d’infériorité*’yi *aşağılık duygusuna* çevirirsek bundan Kezban’ın babası ne anlar? Namusu da Allah gibi belliyorlar.” (Kemal Tahir 2008c: 108).

Romanda Harf Devrimi, şapka giyme gibi yeniliklerin bir anda yapıldığını ve tuttuğunu söyleyen İstanbullu Murat, genelevler örneği üzerinden hükûmetin bu tür yeniliklerde gösterdiği benzer

çabukluğu içtimai meselelerde göstermediğini belirtir. İstanbullu Murat'a göre iktisadi sıkıntılar giderilmedikçe içtimai meselelerde yaşanan sorunların halledilmesi mümkün değildir:

“Harf değişmesi, şapka giymemiz hep birdenbire olduğu için tuttu, yaşadı. Düşman yenilince ‘yavaş yavaş’ diyerek imha muharebesi durdurulur mu? İzmir’i Sakarya’dan on beş günde inmek yanlış da, oraları köy köy zapt ederek gitmek mi doğru... Orosuluk püsküllü festen daha ehemmiyetsiz püsküllü belâ mı ki yavaş yavaş kaldıracacağız? Hayır. Orosuluğun kökleri İktisadidir. İktisadi temele dokunmak kabil olamıyor. Bu İktisadi temel durdukça orospuluk, içtimai zaruretlerden madut olmakta devam edecektir.” (Kemal Tahir 2008c: 124).

Romanının “Telgrafçı Abdürrahim” başlığını taşıyan bir başka bölümünde ise okuma yazma bilmeyen insanlar için alfabenin zor ya da kolay oluşunun bir önemi olmadığı, buna başka anlam atfetmenin “cehaletten” kaynakladığı belirtilir. Bahsi geçen bölümde Mazmanoğlu Hacı Abdullah’ın ilkokula giden yeğeni Mediha, cezaevine İstanbullu olarak bilinen Gazeteci Murat’ı ziyarete gider. Orada Mediha’nın mektebe gitmesi üzerine açılan sohbette Vaiz Efendi adındaki mahkûm, Mediha’ya yazı yazıp yazmadığını sorar. Mediha yazı yazmayı bildiğini göstermek için bir gazete kâğıdının köşesine “*kitap harfleri*” diye tarif edilen yeni harflerle bir şeyler yazar. Vaiz Efendi bu durum karşısındaki şaşkınlığını “*Eski harfler zamanında olsa... Hey Yarabbî Eliî mertek sanırdı.*” (Kemal Tahir 2008c: 263) sözleriyle dile getirir. Bunun üzerine Mediha, Gazeteci Murat’a eski harflerle yazmanın zor olup olmadığını sorar. Gazeteci Murat, ona eski harfle yazmanın daha zor olduğunu Arapça kökenli “Millet” kelimesi örneği üzerinden izah eder. Yeni harflerle “Millet” kelimesinin yazımında sesli harflerin gösterilmesine rağmen eski harfli yazılarda gösterilmediğini, bunun da okumayı güçleştirdiğini belirtir:

“Mediha kalem elinde durup dinlemişti. İstanbulluya döndü:

– Eski harfler daha mı zordu ağabey?

– Pek zordu kızım.

– Nasıl?

– Sana şimdi bunu anlatmak meseledir. Ver bakalım şu kalemi.

– Mesela: Millet yazacağız. Yeni harflerle şöyle değil mi ‘Millet’ Yani dikkat et. Bir (M), bir (İ), iki tane (LL), bir de (T) öyle ya.

– Tabii işte ‘Millet’.

– Şimdi bunun altına eski harflerle ‘Millet’ yazacağım. Yalnız eski harflerle yazılan ‘Millet’in harflerini yazıyorum. Bir (M), Bir (L), bir de (T). Bak şu (MLT) bu ne okunur?

– Hiçbir şey okunmaz. Hani bunun sesli harfleri?..

– Sesli harfleri aklımdan sen koyacaksın.

– Mediha biraz düşündü. Kendisiyle alay edip etmediklerini anlamak için üç erkeğin yüzüne baktı. İşin ciddiyetini anlayınca.

– Bizim harfler iyiymiş kardeş -dedi-, yaşasın bizim harflerimiz.

– İşte bunu ben senin amcana bir türlü anlatamıyorum.

– Neyi anlatamıyorsun?

– Yeni harflerin eski harflerden iyi olduğunu...

– İyi ama benim amcam eski harfleri de, yeni harfleri de bilmiyor ki.

– İşte o sebepten anlatamıyorum ya... Eski harflerde keramet var sanıyor.

– Keramet nedir?

– Keramet mi kızım? Keramet = Cehalet’tir.” (Kemal Tahir 2008c: 263-264).

Yazarın, roman kahramanına söylediği bu sözler, bir yandan okura *Notlar*'ında dillendirdiği “*Halklar okuma zorunluluğunu çok önceden duymuşlarsa, alfabe zor diye okumamazlık edemezler.*” (1992b: 56) tespitini analiz etme fırsatı sunarken öte yandan eski yazının zor olduğuna yönelik ileri sürülen söylemlerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığını teyit etme imkânı sağlar.

Kemal Tahir'in yine cezaevinde edindiği izlenimlerden yola çıkarak kaleme aldığı bir başka romanı *Karılar Koşuşu*'nda (1974) da yeni yazı ile eski yazı karşılaştırılır. Ancak bu sefer bu karşılaştırma imlaya uygunluk açısından daktilo yazısı ile el yazısı kıyaslamasından hareketle yapılır. Romanda mahkûmlar arasında İstanbullu olarak anılan Murat, müsveddeyi eski harflerle ve el yazısıyla kaleme almanın sözcüklere, bir nevi eserin ruhuna sirayet ettiğini belirtir. Devamında daktiloyla yazarken Arapça ve Farsçada hangi kelimenin tamamıyla eskidiğinin, hangisinin yeni harflerin bünyesine uymaz hâle geldiğinin daha iyi anlaşıldığını söyler. İstanbullu Murat, bu düşüncesini Arapça kökenli “tabii”, “katil” ve “kalp” kelimeleriyle somutlaştırır. Bu sözcükler içerisinde “tabii” kelimesinin yazımının zor olduğunu, “katil” ve “kalp” kelimelerinin ise imlaya uymadığını belirtir (Kemal Tahir 2008b: 320).

Yazarın “Çorum Cezaevinde tuttuğu notlardan yola çıkarak yazdığı” (Dalar 2015: 416) *Hür Şehrin İnsanları* (1976) romanında ise sömürgeci güçlerin devrimlerin oluşumuna uygun zemin hazırladığı iddia edilir. Romanda devrimlere yönelik değerlendirmeler, Halk Partili Murat ile Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarları Ertuğrul Hikmet ile Kadri Ertem üzerinden yapılır. Murat ve arkadaşları Ertuğrul Hikmet ile Kadri Ertem, Şahap'ın evinde toplanırlar. Evde Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması üzerine açılan sohbette Ertuğrul Hikmet, devletin kurduğu şeker fabrikasının başına getirilen Halk Partili Ağaoglu Ahmet Bey'in huzur hakkı adı altında para almasını eleştirir. Devrim yapmak amacıyla yola çıkan insanların bu tür şahsi servet edinmelerini doğru bulmadığını ifade eder. Buradan hareketle Halk Partisinin inkılapçı vasfını yitirdiği çıkarımında bulunur. Kadri Ertem ise Mustafa Kemal'in I. Dünya Savaşı'nda değil de Anadolu harekâtında muzaffer komutan olmasını manidar bulur. Mustafa Kemal'in başarılı bir subay olması için bütün uygun şartların öncesinden hazırlandığını söyleyen Kadri Ertem, Mustafa Kemal'in başkumandanlıktan cumhurbaşkanlığına uzanan başarı öyküsünün geri planında emperyalist güçlerin büyük ve gizli oyunu olduğunu iddia eder. Kadri Ertem, konuşmanın ilerleyen safhasında ise emperyalist güçlerin bir ülkeye yerleşmek için birtakım yöntemler kullandıklarını, geçmişte padişahlık müesseselerinin yanı sıra, ülkedeki dinî, siyasi ve askerî unsurlardan da faydalandıklarını söyledikten sonra dış düşmanlarla yerli işbirlikçilerinin Lozan'ı imzalayana kadar birlikte hareket ettiklerini, bu birlikteliğin inkılaplara uygun zeminin hazırlanmasında ve onların hayata geçirilmesinde de devam ettiğini belirtir (Kemal Tahir 2008a: 601-611).

Yazar, öncesinde hazırlanan bu şartlar neticesinde halkın başlarda inkılaplar adı altında hayata geçirilen yeniliklere itiraz etse de sonrasında bunları kabul etmek zorunda kaldığı imasında bulunur:

“– Milleti mutaassıp sanırdık. Meğer yobazın iftirasıymış. Şapkayı giydi. Biraz homurdandı ama giydi. Çünkü yüz sene evvel fes için de bilmeden homurdanmıştı. Yeni harfleri kabul etti. Biraz homurdandı. Lâkin kabul etti. Çünkü eski harfleri zaten bilmiyordu. Din kitabı ise zaten Arapça olduğundan, bilse de okuyup anlayamıyordu. Tekkelerin kapanmasını umursamadı. Çünkü tekke denilen müessese çoktan iktisadi-içtimai fonksiyonunu kaybetmişti. Kadının çarşaftan çıkmasını yadırgadı ama isyan da etmedi. Çünkü memleketin yüzde seksen küsuru köylüydü. Köylüde, bizim kasaba esnafının anladığı manada tesettür zaten yoktu. Aşarın kaldırılması, mütegalibenin yer yer sindirilmesi köylüye biraz nefes aldırdı. Hasılı, sular akarına bağlanmıştı. Ohup biten işler, Mustafa Kemal'in müsait şartını teşkil eden fakir ile zengine aynı zamanda uyuyordu. Bu sebeple Kürt isyanları tutmadı. Bu sebeple halifelik kolayca def edildi. Bu sebeple tepede vaki kısacık çekişme İzmir İstiklal Mahkemesi kararları bertaraf ediliverdi.” (Kemal Tahir 2008a: 611-612).

Romanda ayrıca Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla birlikte cumhuriyetten beri olup bitenlerden memnun kalmayan kesimin muhalefette birleştiği, bu kesimin Şapka Kanunu ile tekke ve zaviyelerin kapatılmasında olduğu gibi Harf Devrimi meselesinde de eskiye dönüleceğine dair beklenti içerisine girdiği belirtilir:

“Şimdilik ‘Mustafa Kemal’ adı pek ileri sürülmüyor, hiç kimse ona karşı olduğunu söylemeye cesaret edemiyordu. Halbuki, en aptallar bile bu ayağa kalkışın doğrudan doğruya onun şahsını kast ettiğini anlardı. Cumhuriyetten beri olup bitenlerden memnun kalmamış kim varsa cümlesi muhalefette birleşivermişlerdi. Arada ‘Fes geri gelecekmiş!’, ‘Tekkeler açılacak, tabii!’, ‘Canım Arap harfleri! Az kalsın cümlemiz kapkara cahil olayızdık!’, ‘Nedir bu kadınların açık saçıklığı? Daireleri karılar tutmuş, erkekler işsiz dolaşıyor!’ sözleri de dolaşıyordu.” (Kemal Tahir 2008a: 646).

Harf Devrimi ile ilgili kaleme alınan birçok çalışmada da ifade edildiği üzere yeni yazıya geçilmesiyle birlikte gazetelerin tirajında önemli ölçüde düşüşler yaşanmıştır (Güz 1988/1989: 19; Kabakulak 2016: 47; Şimşir 1979: 153-154). Devlet, gazete ve dergilerin maddi kayıplarını bir nebze de olsa azaltabilmek amacıyla dönemin gazete ve dergilerine para desteği sağlamıştır (Şimşir 1979: 154). Bu amaçla TBMM’de Yusuf Akçura’nın basın özgürlüğünü olumsuz etkileyeceği, gazetelerin devlete güdümlü hale geleceği eleştirilerinin gölgesinde 27 Mart 1930 tarihinde 1575 Sayılı Gazete Primleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır (Ova 2005: 121). Yeni harflere geçişle birlikte gazete ve dergilerde olduğu gibi kitapların basımında da düşüşler olmuştur. Özellikle 1929’dan itibaren eski harflerle kitap basımının yasaklanmasının ardından yaynevlerinin maddi kayıpları arttığı gibi yaynevleri yeni harfleri bilen yetişmiş teknik eleman temininde de ciddi zorluklar yaşamıştır (Akkil 2009: 45; Kabakulak 2016: 41).

Harf Devrimi sonrası matbuat alanında yaşanan bu sıkıntılar *Yol Ayrımı* (1969) romanında anlatılır. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunun ele alındığı “Madrabazlık” bölümünün ilk kısmında Selim Nuri adında bir gazete çalışanının iş yerinden emeğinin karşılığını alamadığı bahsinden hareketle Harf Devrimi sonrası gazetelerin okur kaybettiği, vergilerini dahi ödeyemez hale geldiği, devletin gizli ödenek ve resmî ilanlar yoluyla gazete sahiplerine maddi destek sağladığı belirtilir (Kemal Tahir 2016b: 15). Romanda Harf Devrimi’nin yapıldığı yıllarda gazetelerin tirajının düştüğüne yönelik bir diğer çarpıcı bilgi ise gazete sahibi Başdağıtıcı Tatar Emirze’nin Asım Bey’e söylediği sözler üzerinden okura aktarılır. Yüz binden fazla baskı yapan gazetelerin Harf Devrimi sonrası tirajlarının düştüğünü, hâlihazırda okuma yazma bilenleri cahil ettiğini söyleyen Başdağıtıcı Tatar Emirze, harf reformuyla yapılanları yoksul Türk’ün boğruüne saplanan bir hançere benzetir (Kemal Tahir 2016b: 28).

Romanın aynı bölümünde Harf Devrimi sonrası matbuat alanında yaşanan olumsuzluklara yönelik bir diğer bilgi ise Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasından hemen sonra Selim Nuri ve arkadaşlarının *Kurtuluş* isimli dergilerinin yayın politikasını belirlemek için yaptıkları toplantıdan hareketle verilir. Romanda yazar-anlatıcı tarafından 1930’lu yılların başında yeni harflerin kullanımından kaynaklı olarak dergilerdeki dizgi yanlışlarının korkutucu boyutlara ulaştığı bilgisi verilir:

“Derginin adı Kurtuluş’tu. (...) Para çok kıt olduğundan kapağında, içinde hiç klişe bulunmuyor, yazı sonlarına, basımevinde atılmak için bırakılmış, çoğu kullanıla kullanıla ezilip silinmiş vinyetler koyuluyordu. Bu açıklıkta fukaralık kadar, yeni harflerin basımevlerine getirdiği acemiliğin de etkisi vardı. Kirk yıllık diziciler çarıkların altına düşmüşler, kimin nerden bulup alelacele getirdiği bilinmeyen yeni harflerin çoğu, hurda sayılacak kadar kullanılmıştı. Yazı çeşitleri, puntolar karıştı. Kimi harfler posta paketlerinde gereğinden çok çıktığı halde, kimleri yok denecek kadar azdı. Hiçbiri kasalardaki yerlerine daha ısınamamışlardı. Dizicilere zorluk çıkarıyorlar, bir saatte bitecek işi, on saat uzatıyorlardı. Eskiden de önü alınmayan dizgi yanlışları, yeni harflerle büsbütün korkulu bir hâle gelmişti.” (Kemal Tahir 2016b: 91).

Gazeteci Murat ile arkadaşı Kadir arasında geçen konuşmada ise Harf Devrimi'yle birlikte okurlarını kaybettiği için örtülü ödenekten para ödenen büyük gazetelerin “*devlet eline bakan kapı kulları*” (Kemal Tahir 2016b: 99) hâline getirildiği belirtilir.

Romanla aynı adı taşıyan bölümde ise Selim Nuri'nin İstanbul'un ismi verilmeyen semtinde gördüğü bir basımevinden bahisle Harf Devrimi sonrası yayınevlerinin yaşadıkları sıkıntılara temas edilir:

“Latin harfleri çıkmadan önce enikonu, banknot basar gibi kazanç getiren bu adı bilinmez basımevi, Harf Devrimi'nden bu yana kendisini toparlayıp yeni duruma bir türlü uyamamış, sahibi tarafından şimdilik âdeta yüzüstü bırakılmıştı. Her an hükûmetin bu masal, cenk, dua kitaplarını yasaklayacağı sözü çıkıyor, patronla Darendelileri umutsuzluktan kıvrandırıp öfkeden kudurtuyordu.” (Kemal Tahir 2016b: 305-306).

Son olarak aynı romanda Latin harflerinin ilericiğin, Arap harflerinin ise gericiğin sembolü olarak görüldüğü, devletin bu ayrımın farkına varır varmaz “gericiliği” bertaraf etmek için ülke genelinde halk dersaneleri açtığı belirtilir (Kemal Tahir 2016b: 85).

Eserler birlikte değerlendirildiğinde Kemal Tahir'in *Notlar*'ında ortaya koyduğu Harf Devrimi'ne yönelik karşı tutumun benzerini romanlarında da dile getirdiği görülmektedir. Romanlarının ekseriyetinde Harf Devrimi ile birlikte okuryazar oranında hızlı bir artış olacağına yönelik söylemlerin gerçeği yansıtmadığı vurgusunu ön plana çıkaran yazar, eski yazıyı Kur'an yazısı olarak gören muhafazakâr kimi çevrelerde bu durumun rahatsızlık yarattığı mesajını vermiştir. Yazar, eski harflerin kullanımının yasaklanmasını ise doğru bulmamıştır. Romanlarında devletin eski harfle basılmış neşriyate yasak getirmesinin yayınevlerini, gazete ve dergileri maddi açıdan sıkıntıya soktuğunu belirten yazar, okuma yazma oranının çok düşük olduğu bir toplumda Harf Devrimi'nin beklenen faydayı sağlamadığı görüşündedir.

Kadınlara seçme seçilme hakkının verilmesi: Türk kadınının sosyal ve siyasal yaşamda varlık göstermesi

Türk kadını, Cumhuriyet Dönemi'nde siyasal, sosyal, iktisadi alanlarda önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu dönemde 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanun ile evlilikte söz sahibi olan Türk kadını, 1930'da yerel, 1934'te ise genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Yine bu dönemde Atatürk devrimlerinin neticesinde kadınlar, yasa önünde boşanma, eğitim hakkı, meslek seçimi, kamu görevleri yapma gibi erkeklerin sahip olduğu haklara kavuşmuştur (Sağ 2001: 18-21).

Karılar Koşusu (1974) romanında Türk kadınının Atatürk devrimi ile elde ettiği bu kazanımlara vurgu yapılır. Malatya Cezaevinde gardiyan olarak çalışan Ayşe Ana, “*Karıları çalıştırma âdetini çıkar(an)*” İsmet Paşa ve arkadaşlarına dua eder (Kemal Tahir 2008b: 11). Kendisine hakkında dilekçe verildiği şakasını yapan cezaevi mahkûmlarından Sefer'e -tek parti iktidarını kastederek- bu hükûmet döneminde kadınların işten çıkarılmayacağını belirtirken Atatürk Dönemi'nde Türk kadınlarına oy kullanma hakkının verildiğini, kadınların erkeklerden daha üstün sayıldığını söyler:

“Bu hükûmetin devrinde karı kısmını bir vakit açıklayamazlar. Allah hükûmete zeval vermesin. Reyi karılara verdi. Bir karının sözü, bir erkeğin sözünden ileri geçiyor. Siz burada ne bileceksiniz. Mahpusunuz.” (Kemal Tahir 2008b: 14).

Kemal Tahir, romanlarında Türk kadınının belediye ve milletvekilleri seçimlerinde seçme ve seçilme hakkına sahip olmasını olumlu bir gelişme olarak görür. Bahsi geçen romanda kadınların siyasal hayatta elde ettikleri bu kazanımlar, bu sefer İstanbullu Murat ile cezaevi komutanı arasında yaşanan siyasi

tartışmadan hareketle verilir. İstanbullu Murat, asker olduğunu, siyasi konulara giremeyeceğini söyleyen cezaevi komutanına Mustafa Kemal'in ve arkadaşlarının da asker olduğunu hatırlatır. Onların 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkmamış olması durumunda ülkenin bu duruma gelemeyeceğini söyler. 14 yaşındaki kızların vesika alıp genelevlerde çalışmalarına rağmen cephede savaşmış erkeklerin siyasete girememelerinden dert yanar. Devamında bu durumu gören Türk milletinin ise haklı olarak: "*Rey karıya verildi. Erkeklik öldü.*" (Kemal Tahir 2008b: 248) dediğini ifade eden İstanbullu Murat'a göre doğru olan reyin millete verilmesi değil, milletin reyi vermesidir:

"— *Eğer Mustafa Kemal de, 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktığı zaman böyle demiş olsaydı, on, on iki kolordu kumandanı da böyle demiş olsalardı, memleket şimdi ne hâlde bulunacaktı? Siyaset ya iyidir, ya kötü, ya lazımdır, ya değil. İyi ve lazımsa bir memlekette herkes ondan anlamalı ve o işle uğraşmalı...*

— *Siz uğraşmışsınız da başınız göğe ermiş...*

— *İşte şimdi haklısınız... Size felaketli bir yol gösteriyorum. Sakın bana aldanmayın. Bu memlekette on dört yaşındaki kızlar, vesika alıp kırta kırta kerhaneye giderler de, meydan muharebesi görmüş erkekler siyasi partilere giremezler. Bu hâli gören zavallı Türk milleti de, haklı olarak 'Rey karıya verildi. Erkeklik öldü' diyor. Hâlbuki reyi millete vermek diye bir şey olur mu? Reyi millet verecekti.*" (Kemal Tahir 2008b: 247-248).

Kelleci Memet (1962) romanında ise Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının verilmesinin toplumun bir kesiminde erkekler nezdinde zafiyet olarak görüldüğüne vurgu yapılır. Romanda Cinci Nezir'in cezaevinde cumhurbaşkanı olmaya dair kurduğu hayal bu bakımdan önemlidir. Cinci Nezir, kendisine cumhurbaşkanı olması durumunda kadınlarla ilgili yapacağı icraatı soran Eskici Derviş Ömer'e köy yerlerinde kadınların toprakla ekinle uğraşacağını söyledikten sonra ilk icraatının Mustafa Kemal'in kadınlara verdiği oy hakkını kaldıracağını ifade eder. Dünyadaki bozulmanın nedenini kadınlara seçme hakkının verilmesine bağlayan Cinci Nezir, kadına tanınan bu hakla birlikte erkek milletinin değerinin de azaldığını belirtir:

"— *Tamam, evet... Karılar meselesi... Önce şurasını aklına yaz: Onların karıları da, köy yerlerinde, toprakla ekinle boşuşacaklar. Bizimkilere geldi mi ben, karı milletini, böyle başıboş bırakacak değilim. En önde, karılara oy hakkı yok... Kemal Paşa, oyu karılara vermeseydi, dünya bu kadar bozulmazdı ağalar!... 'Oy karıya geçti' demek, 'Erkek milleti alta düştü iyice' demektir. Evet, dünya bu yüzden bozuldu.*" (Kemal Tahir 1976a: 113).

Yol Ayrımı (1969) romanında ise Mustafa Kemal'in Türk kadınına özgürleştirdiğinden bahsedilir. Roman kahramanlarından Kadir adındaki genç bir avukat, kendisinden yaşça büyük müvekkili Şükran Hanım'a ilgi duyar. Çapkınlığıyla nam salmış Andonyadis adında yan büroda çalışan İngiliz tüccarının kâtibisi, Kadir'e kadınlarla ilgili deneyimlerinden bahsederken haremlik selamlıktan dolayı Türk erkeklerin zamparalık yaparken kadınlardan yıldıklarını söyleyerek onunla alay eder. Kâtibe göre Mustafa Kemal'in kadınlara tanıdığı özgürlükler neticesinde erkeklerle kadınlar diyalog kurmaya başlamıştır:

"*Siz Türkler haremlik-selamlık yaşadığınızdan zamparalıktan karılardan yılırsınız! Bereket Gazi Paşa kadınlara hürriyet verdi de, az biraz adama alışır oldunuz beş altı yıldır!*" (Kemal Tahir 2016b: 171).

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinden bahseden romanlar birlikte değerlendirildiğinde yazarın kadınlarla ilgili kazanımlara olumlu baktığı söylenebilir. Bir aydın olarak kadınların toplumsal yaşamda var olması gerektiğini düşünen Kemal Tahir, romanlarında kadınlara yönelik düzenlemelerin kılık kıyafet meselesinde olduğu gibi o yıllarda toplumun bir kesiminde kabul görmediğini vurgulamıştır. Yazar, bunun yanı sıra romanlarında kadınlara tanınan benzer siyasi kazanımların

cinsiyet ve meslek farkı gözetilmeksizin toplumun her kesimini kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini savunmuştur.

Soyadı Kanunu: Eşit yurttaşlık anlayışına sahip millî bir bilincin oluşturulma arayışı

Atatürk devrimleri içerisinde sosyal yaşamı düzenlemeye yönelik çıkarılan bir diğer kanun ise Soyadı Kanunu'dur. 24 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen kanunla devlet işlerinde yaşanan aksaklıkların önüne geçilmesinin yanı sıra yeni rejimin prensipleri gereği halkçılık ilkesi kapsamında eşit yurttaşlığın sağlanması amaçlanmıştır (Avşar ve Emre Kaya 2013: 73-74). Kanunla her Türk vatandaşının “öz adından başka” soyadı olarak ikinci bir isim kullanması zorunlu hâle getirilirken evliliklerde soyadı seçme görevi ise kocaya verilmiştir (Tarıkâhya ve Günaydın 2015: 240-241). Soyadı Kanunu'ndan yaklaşık beş ay sonra çıkarılan 2590 Sayılı Kanun'la ise “ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazret” gibi unvan ve lakapların kullanılması yasaklanmıştır (Özcan ve Üzen 2019: 133).

Kemal Tahir, romanlarında Soyadı Kanunu'nun gerekliliğini kabul etmekle birlikte soyadlarının belirlenmesinde kişilere dayatılan zorlamaları doğru bulmaz. Osmanlı gibi farklı birçok milleti içinde barındıran bir imparatorluğun son demlerine tanıklık eden yazar, “anne ve baba tarafının Kafkas ve Çerkez asıllı olmasının”⁴ da etkisiyle olsa gerek romanlarında kanun tasarısının TBMM'de görüşülmesi esnasında etnik köken üzerinden yürütülen tartışmalara değinir. Bu tür tartışmaları ülkenin birliği açısından tehlikeli bulur. Nitekim *Kelleci Memet* (1962) romanında TBMM'de farklı etnik kökene mensup vatandaşların aile isimlerini soyadı olarak alıp almaması üzerinden dönemin tek parti iktidarını Soyadı Kanunu konusundaki katı tutumundan dolayı üstü kapalı eleştirir. Romanda bir an İsmet İnönü'nün yerine cumhurbaşkanı olduğunu hayal eden Cinci Nezir, Hatip Hoca'ya cumhurbaşkanı olduğunda ilk iş olarak bütün memurları cumhuriyet alanlarına toplayacağını, onlara vatan, millet üstüne konuşacağını, devamında ise üzerlerindeki çıkarılmalarını isteyeceğini söyler. Bunun sebebini zamanında Osmanlı'nın işini doğru dürüst yapmaması nedeniyle Türk soyunun bozulmasıyla açıklar. Akıllı bir cumhurbaşkanının ülkedeki rüşveti, dinsizliği, namus düşmanlarını yok etmek için hem Müslümanların içine sızmış gâvurları ayırması hem de nüfus kütüklerinden hareketle ülkede yaşayan herkesin soyunu sopunu tespit etmesi gerektiğini söyler. Cinci Nezir, ancak bu sayede kişilerin ailelerinin Çerkez, Arnavut, Arap Laz ya da Kürt olup olmadığının belirleneceğini düşünmektedir. Hatip Hoca ise nüfus kütük kayıtlarında kişilerin kökenlerinin belirtilmediğini söyleyerek onun bu düşüncesine karşı çıkar. Bunun üzerine Cinci Nezir, ülkenin her yerine kişilerin ırklarını belirleyebilmek için romandaki ifadesiyle “*Kanı katkıları*” tespit etmek için Türk doktorlarının gönderileceğini ifade eder (Kemal Tahir 1976a: 107-109). Cinci Nezir, Hatip Hoca'nın “*Kanı katkı*” sözüne itiraz etmesi üzerine bu düşüncesine de açıklık getirir: “*Bizim aradığımız zina kaçıntısı değil, kan kaçıntısı. Başka milletten karı aldın mı, dölün karışık çıkar. Akıl ermediğinden, mezlezleyip soyunu berbat ediyorsun!*” (Kemal Tahir 1976a: 109). Sonrasında asıl Türk olanların bu kişilerden ayrılması durumunda Osmanlı'nın kurtulamayacağını ifade eden Cinci Nezir, şayet “*Karı milleti kaç parahlık ki nüfus kütüğünde soyu soppu yazılı*” (Kemal Tahir 1976a: 109) denilmesi hâlinde kan testi ilaçlarıyla bunun da tespit edilebileceğini, sonuçlara itiraz edilmesi durumunda ise o kişilerin kafa kemiğinin ölçüleceğini söyler. Bu durumu Türklerin kafa kemiğinin diğer milletlerden farklı oluşuyla izah eden Cinci Nezir'e göre öncesinden bunlar yapılmış olsaydı -içinde bulunduğu zamanı kastederek- bugün bu topraklar “*çift dönmesi Selanikliler*” ile “*kanı bozuk farmasonların*” eline hiç geçmemiş olacaktı (Kemal Tahir

⁴ Kemal Tahir'in annesi Nuriye Hanım ile babası Tahir Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Erverdi 2021: 41; Hüküm 2017: 286).

1976a: 109). Konuşmanın devamında ise Hatip Hoca onun bu düşüncesine işin içinden çıkılmaz büyük bir soruna neden olacağı gerekçesiyle itiraz eder (Kemal Tahir 1976a: 110).

16 Haziran 1937 tarihinde Soyadı Kanunu ile ilgili TBMM’de yapılan görüşmeler göz önünde bulundurulduğunda Kemal Tahir’in ülkede farklı etnik unsurlardan oluşan milletlerin aile isimlerini soyadı olarak alıp almamaları üzerine yapılan bu tartışmaları, ülkenin birliği açısından tehlikeli gördüğü, hatta “bölücülük”, “ırkçılık” ekseninde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. “Önce Tipi ve Bezirci daha sonra Demirci soyadını alan yazarın” (Yalçın 2010: 618) daha önce de bahsedildiği üzere anne ve baba tarafından Kafkas asıllı ve Çerkez oluşu da bu tespitimizi güçlendirmektedir. Nitekim, belirtilen tarihte TBMM’de yapılan ilk oturumda Bursa Milletvekili Refet Bey, Ankara’nın Helvacı Mahallesi’nden verdiği örnekler üzerinden yola çıkarak gerek Türklerin gerekse Türkiye’de yaşayan farklı milletlerin sicil kayıtlarına geçmiş aile isimlerinin veya şöhretlerinin olduğunu, kayıt altına alınmayanlarından bazılarının Çerkez muhaciri, Rumeli veya Nevrekep muhaciri şeklinde sicillere geçirildiğini söyler. Devamında son kayıtlarda aile isimlerin kayıt altına alınmadığını belirttikten sonra Rumeli’den gelmiş olan Türk vatandaşlarının haklı olarak oradaki aile isimlerini almak isteyebileceklerini ifade eder (*TBMM Zabıt Ceridesi*, C.23, D.IV, İ.3, 69.İ, 16 Haziran 1934, s. 191). Şükrü Kaya ise 21 Haziran 1937 tarihinde Soyadı Kanunu gündemiyle toplanan TBMM’de yaptığı konuşmasında Bursa Milletvekili Refet Bey’in ithamlarına cevap verir. Türkiye’ye zamanında farklı yerlerden gelip yerleşmiş insanlar olduğunu, bunlardan bazılarının “Arap”, “Çerkez”, “Çeçen” isimlerini bazılarının ise “Çeçen İbrahim”, “Laz Memet” gibi başka milletlere ait isimler kullandıklarını, bu tür yabancı milliyet bildiren, içerisinde ayrılıkları barındıran isimlerin soyadı olarak alınmasını doğru bulmadıklarını belirtir (*TBMM Zabıt Ceridesi*, C.23, D.IV, İ.3, 71.İ, 21 Haziran 1934, s.246). Aynı oturumda Gaziantep Milletvekili Reşit Bey ise “Çerkez Hasan”, “Çerkez Hüseyin” gibi isimlerin kanunen yasaklanmış isimler olduğunu, bu insanların anne ve baba isimlerini almaları gerektiğini ifade eder. Reşit Bey’den sonra söz alan Bursa Milletvekili Refet Bey ise yabancı ırk ve millet isimlerinin kaldırılmasını tasvip etmediğini ifade eder (*TBMM Zabıt Ceridesi*, C.23, D.IV, İ.3, 71.İ, 21 Haziran 1934, s. 249). İkinci kez söz alan Şükrü Kaya, bu sefer bir ülkenin yapması gereken en önemli şeyin ülke sınırları içerisinde yaşayan farklı etnik kökene mensup kişileri kendi bünyesine dâhil etmek olduğunu, aksi durumda o memleketin parçalanacağını söyler. Sonrasında aile ismi olarak “Kürt Memet, Çerkez Hasan, Laz Ali” şeklindeki kullanımı doğru bulmadığını belirten Şükrü Kaya, Türk unsurunun ülkeyi temsil eden hâkim unsur olduğunu, bu refleksin doğal görülmesi gerektiğini ifade eder (*TBMM Zabıt Ceridesi*, C.23, D.IV, İ.3, 71.İ, 21 Haziran 1934, s. 248-249).

Yazarın, Cinci Nezir’in nüfus kütüğünde kadının değil, erkeğin soyunun yazılması gerektiğine yönelik söylemleriyle 21 Haziran 1934 tarihinde “evliliklerde soyadı seçme görevinin ailenin reisi olan kocaya verilmesi ilgili TBMM’de yaşanan tartışmaları”⁵ anımsatmak istendiği söylenebilir.

Büyük Mal (1970) romanında da yine dolaylı yoldan TBMM’de Soyadı Kanunu tasarısının görüşülmesi esnasında kişilerin mensup oldukları milletler üzerinden yaşanan tartışmalara yer verilir. Polis müfettişi, elindeki evraklarda Kürt yazılı olduğu gerekçesiyle Sülük Bey’in “– *Türk’üm Allah’ıma şükür özbeöz...*” (Kemal Tahir 1970: 134) demesine inanmaz. Bunun üzerine Sülük Bey, babasının Türk, annesinin Kürt olduğunu ancak Osmanlı’da kişinin baba tarafından gelen soyunun kabul edildiğini söyler (Kemal Tahir 1970: 135).

⁵ Sözü edilen tartışma, 21 Haziran 1934 tarihinde TBMM’de Soyadı Kanunu’nu tasarısının 4’üncü maddesinin görüşülmesi esnasında yaşanmıştır. Bahsi geçen tartışma ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.23, D.IV, İ.3, 71.İ, 21 Haziran 1934, s.251-252.

Romanda soyadı konusunda dikkat çeken bir diğer husus ise polis müfettişinin sorgu esnasında Sülük Bey'e babasının Çorum'daki lakaplarıyla ilgili söyledikleridir:

“ – *Burdaki lâkabı neydi babanın ?*

– *Kara Abuzer...*

– *Başka ?*

– *Ne başkası ?*

– *Eşkiya Musa Çavuş asılırken ne diye bağurmuş babana?*

– *Eşkiya Musa Çavuş mu? 'Asılırken' dedin ya, Müfettiş Bey, adamın asılırken bağurduğu söz hesaba alınmaz.*

– *'Kavat Abuzer' değil mi, babanın Çorum'daki lâkabı ?*

– *Bu ne edepsiz laf... Bunu da mı yazmışlar iftira dilekçemize ?*

– *Eşkiya Musa Çavuş asılırken 'Kodoş Abuzer' diye bağurmuş... Kendisini parasına konmak için tutturduğunu bağurmuş... parayla kurtarırım dediği hâlde, orah olmamış...' (Kemal Tahir 1970: 134-135).*

Yazarın, burada bir yandan *Kelleci Memet*'te (1962) olduğu gibi Soyadı Kanunu tasarısı ile ilgili TBMM'de yapılan görüşmelerde “kişilerin ait olduğu mensubiyetleri üzerinden yürütülen tartışmaları” ülkenin birliği ve dirliği için tehlikeli gördüğü mesajını verirken diğer yandan kanunun 3. maddesine⁶ atıfta bulunarak Anadolu'da lakapların ortaya çıkışında o kişinin birtakım kişilik ve ruhsal özelliklerinin etkili olduğunu anlatmak istediği anlaşılmaktadır.

Bozkırdaki Çekirdek (1967) romanında da soyadı seçiminde devletin kişilere birtakım dayatmalarda bulunduğu iddiasına yer verilir. Romanda Emine Güleç, köylülerin toprak tapularının olup olmadığını soran Müfettiş Şefik Ertem'e “*kimlik kâğıdı Sultan Hamit zamanında çıkan, soyadını ancak on yıl önce kanun zoruyla seçen*” bu kişilerden mallarının sahibi olduğuna inanmalarının beklenemeyeceğini söyler (Kemal Tahir 2004: 375).

Soyadı Kanunu'ndan bahseden romanlar birlikte değerlendirildiğinde Kemal Tahir'in gerek resmî kurumlarda yaşanan karışıklığı önlemek gerekse birey-toplum ilişkisinde eşit yurttaşlık ilkesini işlevsel kılmak amacıyla çıkartılan Soyadı Kanunu'nun gerekliliğini kabul etmekle beraber devletin soyadı seçme esnasında kişilere uyguladığı baskıyı doğru bulmadığı anlaşılmaktadır. Buna ilave olarak yazarın kanunun yasalaşması esnasında TBMM'de yaşanan tartışmaları tarihsel gerçekliğe sadık kalarak romanlarına malzeme ettiği söylenebilir.

Sonuç

Devrim kelimesi, ortaya çıktığı andan itibaren farklı bağlam ve içeriklerde kullanılmakla birlikte özellikle Fransız devriminden sonra modernleşme süreçlerinin neredeyse tamamında yenilenme, değişim ve ilerleme süreçlerine atıfta bulunan ve mevcuttan kurtulup onun yerine yeniyi ikame etmeye işaret eden bir çağrışım alanına sahiptir. Bu yönüyle devrim, geçmişin reddine, yeni insanın, yeni toplumun oluşumuna, dönüşümüne de işaret eder (Yeniçırak 2020: 2-6). Kuşkusuz başlangıçtan beri siyaset, sosyal hayat ve kültürle bağını hiç koparmayan edebiyat hayatı ve edebiyat eserleri de söz konusu dönüşümün, yenilenmenin platformu olma işlevini ifa etmişlerdir. Batı dünyasında olduğu gibi Türkiye'de de yazarlar, şairler zaman zaman eserlerinde ülkelerindeki devrimin yansımalarını

⁶ Soyadı Kanunu'nun bahsi geçen 3. maddesi şu şekildedir: “Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umumî edelere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soyadları kullanılamaz.” (Dokuyan 2016: 136).

anlatmaya çalışmışlardır. Elbette romanlar, diğer edebî türlerden farklı olarak hayatın bütününi temsil etme kabiliyeti gösterdiği, modern sürecin en etkili edebiyat aracından bir tanesi olduğu için burada diğerlerinden çok daha etkin bir rol üstlenmiştir. Bilhassa toplumcu gerçekçi çizgide eser veren Türk romancıları, bu yansımaları eserlerinde birey temelli değerlendirmelerden çok meseleye ideoloji penceresinden bakmanın imkânlarından yararlanmış, o pencerenin verdiği rahatlıkla eleştirel bakış açıları geliştirmişlerdir. Özellikle cumhuriyetin kuruluşunun hemen ardından dönemin yetkin kalemleri romanlarında Türkiye’de yaşanan devrimlere yönelik görüşlerini dillendirmişler, kimi roman estetiğinden taviz vermeden, bazıları ise romanı araç ve aracı kılarak görüşlerini dile getirmişlerdir. Toplumcu-gerçekçi çizgide eser veren Kemal Tahir, bu yetkin kişilerden biridir. O, hem sağlığında yazdığı romanlarında hem de ölümünden sonra eşi tarafından yayımlanan romanlarında Atatürk devrimlerine yönelik görüşlerini eleştirel bir bakış açısıyla dile getirmiştir. Hiç şüphesiz ki yazarın devrimlere eleştirel bakışında benimsemiş olduğu Marksist ideolojinin de payı göz ardı edilemez.

Kemal Tahir, Osmanlı değerler sisteminin topyekûn inkâr edilmesini doğru bulmaz. Geçmişle kültürel bağı koparan, ona yeniden dönmeyi engelleyen devrimleri bu açıdan sakıncalı görür (Işıksalan 1990: 29). Yazar, romanlarında da Atatürk devrimlerine bu açıdan bakar. Kemal Tahir, devrimler kapsamında hayata geçirilen yenilikler içerisinde en çok harf değişikliği üzerinde durmuştur. Romanlarında Harf Devrimi meselesini daha ziyade eski ile yeni yazı karşılaştırması üzerinden ele alan yazar, eski yazının gerek ses gerekse söyleyiş açısından birtakım zorlukları olduğunu kabul etmekle beraber yeni alfabeyle geçilmesiyle birlikte okuryazar oranında hızlı bir artış olacağına yönelik söylemlerin gerçeği yansıtmadığı kanaatindedir. Yazar, romanlarında ayrıca alfabe değişikliğinin muhafazakâr kimi çevrelerde rahatsızlık yarattığına dikkat çekmiştir. Kemal Tahir, Harf Devrimi sonrası yayınevlerinin, gazete ve dergilerin maddi sıkıntılarla karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. Kemal Tahir, saltanat ve hilafet makamlarının kaldırılmasında da benzer eleştirel tutumunu sürdürmüştür. *Notlar*’ında olduğu gibi romanlarında da bu makamları Batılı emperyalist güçlerin istekleri doğrultusunda kaldırıldığını dile getirmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası Millî Mücadele’yi başlatan kadro ile emperyalist güçlerin bu makamların kaldırılması hususunda öncesinden anlaştığı iddiasında bulunan yazar, Vahdettin’in ülkeden ayrılışını da bu perspektifte ele almıştır. Yazar, halifelik müessesinin kaldırılmasını ise büyük bir tarihî hata olarak görmektedir. Yazara göre halifeliğin kaldırılması en çok da Müslümanların yaşadıkları coğrafyalarda sömürgeleri olan İngiltere, Fransa gibi Batılı devletlerin işine yaramıştır. Kemal Tahir, romanlarında kılık kıyafete yönelik düzenlemeler bahsinde ise Şapka Devrimi’ni toplumun gereksinimlerini karşılamaktan ziyade şeklen Batılı görünmek için yapıldığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Romanlarında daha ziyade Şapka Devrimi’nin o dönemin mütedeyyin kesiminde yol açtığı travmaya dikkat çeken yazar, şapka takmanın yasayla zorunlu hâle getirilmesini doğru bulmamıştır. Bunun kişinin isteğine bırakılmasını düşünmektedir. Kemal Tahir’in Türk kadınının kıyafetlerindeki değişime ise olumlu baktığı söylenebilir. Kemal Tahir, cumhuriyetin ilanından sonra eğitim sistemindeki ikiliği (düalizmi) ortadan kaldırmak amacıyla çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nu ise daha ziyade medreselerin kapatılması açısından ele almıştır. Romanlarında Osmanlı Dönemi’nde medreselerin işlevselliğini yitirdiğine, yozlaştığına dikkat çeken yazarın, yeni rejimin medreseleri iyileştirilmek yerine devrimler kapsamında bir oldubittiyle kapatmasını doğru bulmadığı anlaşılmaktadır. Kemal Tahir, Soyadı Kanunu’nda da Atatürk devrimlerine yönelik eleştirel tutumunu devam ettirmiştir. Kanunun uygulanmaya başlandığı yıllarda devletin vatandaşlarına Türkçe isim seçme dayatmasında bulunmasını doğru bulmayan yazar, dönemin tek parti hükûmetini bu konudaki katı tutumu nedeniyle eleştirmiştir. Kemal Tahir, Cumhuriyet Dönemi’nde Türk kadınına seçme seçilme hakkının verilmesini ise olumlu bir gelişme olarak görmüştür. Romanlarında Atatürk devrimlerinin kadınlarla ilgili kazanımlarına vurgu yapan yazar, roman kahramanları aracılığıyla o yıllarda toplumun bir kesiminin bu durumu erkekler açısından bir zafiyet olarak gördüğü mesajını vermeyi de ihmal etmemiştir. Bütün bunlar birlikte

değerlendirildiğinde Kemal Tahir'in romanlarında daha ziyade Batılı düşünceyi esas aldığı, toplumun ihtiyaçlarına cevap vermediği gerekçeleriyle Atatürk devrimlerini eleştirdiği görülmektedir.

Kaynakça

- Akkil, O. (2009). *Cumhuriyet'in İlanı Sonrası Türk Kitap Yayıncılığının Gelişimi ve Devlet-Özel Sektör İlişkisi*. Uzmanlık Tezi. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Akkor, M. (2012). Dinî Bir Müessesenin Sonu: Hilafet'in İlgası. *History Studies*, 4(1): 15-28.
- Alangu, T. (1968). *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*. Cilt III, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Avcı, C. (2013). Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri. *Mediterranean Journal of Humanities: Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 3(1): 43-60.
- Avşar, Z., ve Emre Kaya, A. E. (2013). Cumhuriyet Türkiye'sinin Halkçılık Uygulamaları: Soyadı Kanunu Örneği. *Turkish Studies*, 8(5): 73-90.
- Aysal, N. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, X(22): 3-32.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bozdağ, İ. (1980). *Kemal Tahir'in Sohbetleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Çaymaz, B. (2019). Bir Politik Mücadele Süreci Olarak Türkiye'de Harf Devrimi. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 65(17): 92-112.
- Dalar, T. (2015). *Kemal Tahir Romanlarında Yapı ve İzlek*. Doktora Tezi. Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.
- Dere, M. (2019). *Kemal Tahir'in Romanlarında ve Hikâyelerinde Yapı-Tema*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Doğaner, Y. (2007). Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Sosyo-Kültürel Değişim. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, ICANAS, 38, 235-260.
- Dokuyan, S. (2016). Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31 (1): 129-166.
- Erdem, N. (2021). "Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun Sebebiyle" Türk-Yunan İlişkilerinde Yaşanan Kısa Süreli Kriz. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 68, 391-427.
- Ertem, B.(2010). Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1 (2): 71-92.
- Erverdi, E. (2021). Kemal Tahir'i Yeniden Düşünmek. *Kemal Tahir Kitabı Bir Aydın Üç Dönem* (A. Öz, Haz.). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gedikli Berber, Ş. (2013). Kâzım Karabekir'in Saltanat ve Hilâfetin İlgasına Olan Tavrının Düşündürdükleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(4): 443-460.
- Gülmez, N. (2006). (Vakit Gazetesine Göre) Saltanatın Kaldırılmasına Bazı Dünya Müslümanlarının Bakışı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22(64-65-66): 245-260.
- Güz, N. (1988/1989). Harf İnkılabı ve Basına Etkileri. *G.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Dergisi*, 10, 89-117.
- Hüküm, M. (2017). *Şair-Sosyolog Kemal Tahir*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Işıksalan, N. (1990). *Kemal Tahir'in Tarihî Romanları Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İstek, G. (2019). Hilâfetin Kaldırılmasının Avusturya Basınında Yansımaları. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11(2): 684-712.

- Kabakulak, N. (2016). *Yazı Değişikliği Karşısında Basımevlerinin Kamuoyu Oluşturma Çabalarının Günlük Basına Yansımaları (1928-1933)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kara, A. (2020). Türkiye’de Alfabe Değişiminden Sonra Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması ve Halk Eğitiminde Millet Mekteplerinin Rolü ve Önemi. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 114-141.
- Kavcar, C. (1995). *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Kemal Tahir (1970). *Büyük Mal*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kemal Tahir (1976a). *Kelleci Memet*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kemal Tahir (1976b). *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kemal Tahir (1989a). *Notlar/Sanat Edebiyat 1*. (C. Yazoğlu, Haz.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kemal Tahir (1989b). *Notlar/Sanat Edebiyat 2*. (C. Yazoğlu, Haz.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kemal Tahir (1989c). *Notlar/Sanat Edebiyat 3 - Dil Dosyası*. (C. Yazoğlu, Haz.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kemal Tahir (1990). *Notlar/Sanat Edebiyat 4*. (C. Yazoğlu, Haz.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kemal Tahir (1991). *Notlar/Roman Notları 2 - Batı Çıkmazı*. (C. Yazoğlu, Haz.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kemal Tahir (1992a). *Notlar/Batılılaşma 11*. (C. Yazoğlu, Haz.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kemal Tahir (1992b). *Notlar/Çöküntü 12*. (C. Yazoğlu, Haz.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kemal Tahir (1992c). *Notlar/Osmanlı/Bizans 10*. (C. Yazoğlu, Haz.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kemal Tahir (2004). *Bozkırdaki Çekirdek*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Kemal Tahir (2005). *Bir Mülkiyet Kalesi*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2006). *Esir Şehrin İnsanları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2007a). *Damağası*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2007b). *Rahmet Yolları Kesti*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2008a). *Hür Şehrin İnsanları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2008b). *Karılar Koşuşu*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2008c). *Namuscular*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2010). *Köyün Kamburu*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2011). *Sağırdere*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2016b). *Yol Ayrımı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2017a). *Devlet Ana*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2017b). *Kurt Kanunu*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2019). *Körduman*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Közleme, A. O. (2019). Şapka İnkılâbı ve Şapka İnkılâbının Türk Toplumunu Üzerindeki Travmatik Etkileri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(68): 427-440.
- Kurt, H. (2013). Harf Değişikliği ve Basının Yeni Harflere Geçerken Takındığı Tutum. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 19, 106-126.
- Moran, B. (1985). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Roman. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ova, N. (2005). *Harf İnkılabı ve Türk Basını (1928-1929): Vakit, İkdam ve Hakimiyet-i Milliye Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özcan, M. Ş. ve Üzen, İ. (2019). Atatürk Dönemi'nde Soyadı Kanunu'nun Çankırı'daki Yansıması. *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 129-152.
- Sağ, V. (2001). Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1): 9-23.
- Sarısamam, S. (1998). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadın Kıyafeti Meselesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 6(21): 97-106.
- Sezer, A. (2000). Atatürk Dönemi Eğitim Politikası. *Türk Yurdu*, 20(160): 113-118.
- Sınar Uğurlu, A. (2009). Türk Romancısının Gözüyle II. Dünya Savaşı. *Turkish Studies*, 4(1-II): 1740-1764.
- Somuncu, S. (2021). Bilgi, İktidar, İdeoloji Kavramları Çerçevesinde Kemal Tahir ve Tarık Buğra. *Kemal Tahir Kitabı Bir Aydın Üç Dönem* (A. Öz, Haz.). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sümbüllü, Y. Z. (2006). *Kemal Tahir'in Tarihi Romanları Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Eleştiri Bakımından İnceleme*. Doktora Tezi. Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Sümbüllü, Y. Z. (2017). Kemal Tahir'in Kurt Kanunu Romanı Üzerine Aşkın Çözümleme. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4): 59-89.
- Şimşir, B. N. (1979). Amerikan Belgelerinde Türk Yazı Devrimi. *Bellekten*, 43(169): 107-214.
- Tarkâhya, E. ve Günaydın, A. N. (2015). *Atatürk İlkeleri ver İnkılap Tarihi Ders Notları*. Sivas: Esform Ofset Ltd. Şti.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, C.23, D.IV, İ.3, 69.İ, 16 Haziran 1934.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, C.23, D.IV, İ.3, 71.İ, 21 Haziran 1934.
- Yalçın, M. (2010). Kemal Tahir. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yeniçirak, H. (2020). *Devrime Reaksiyon Olarak Sosyoloji: Devrim, 1789 Fransız Devrimi, İlerleme ve Gelenek*. Doktora Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Yücel, İ. (2017). Fransız Belgelerinde Son Halife Abdülmecid ve Türkiye'de Hilafetin Kaldırılması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 61, 467-492.